

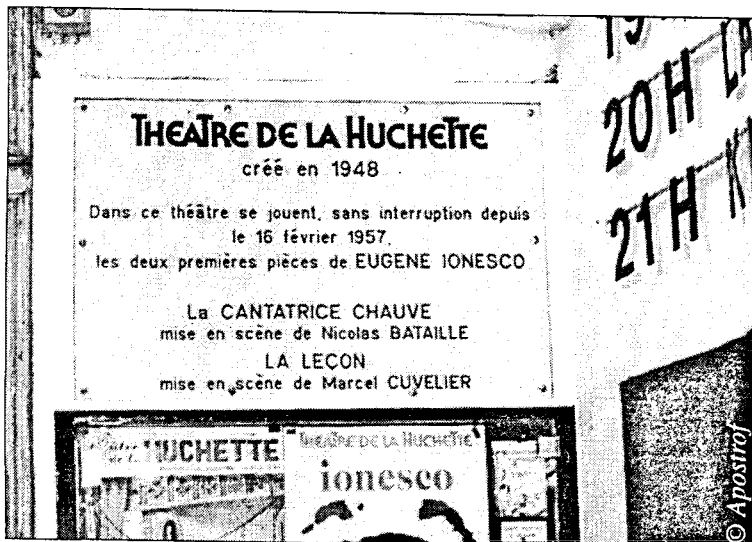
C
A
F
É

A
P
O
S
T
R
O
F

Noiembrie,
luna nașterii lui Ionescu

Un afiș sărbătoresc ne spune că spectacolul cu *Cîntăreața cheală* are 47 de ani și 14.700 de reprezentații.

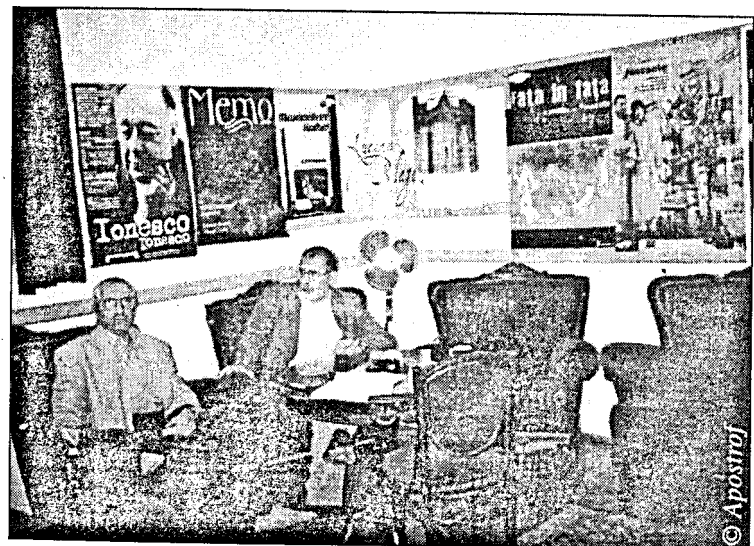
Paris, toamna 2003. La intrarea în micul Théâtre de la Huchette din Cartierul Latin ești avertizat că aici se joacă, fără întrerupere, din februarie 1957, *Cîntăreața cheală* și *Lecția* lui Ionescu.

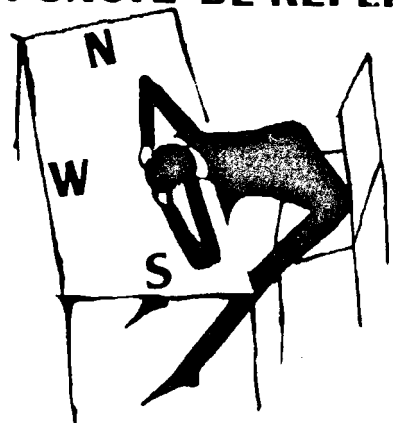
Personajele din *Englezește fâmi profesor/La Cantatrice chauve*, plus încă unul...

Alături, programul celor două piese ionesciene. După cum se vede din fotografie, nu lipsesc spectatorii.

Cluj, toamna 2003. La Naționalul clujean, sub galeria de afișe Ionescu (*Colocviul Internațional Ionescu* din 2000; *Memo*, spectacol pe texte ale avangardei, 1998; *Maximilian Kolbe*, 2000; *Scaunele*, 2002), Ion Vartic și Liviu Malița pritocesc un nou proiect ionescian.

Grupul echinoxist original nu a avut un Manifest, nici public, nici secret. În primul rînd, era riscant să-ți faci intrarea în lume ostentativ, iar în al doilea, noi refuzasem ideea de teribilism. Nu aveam ambiția să „revoluționăm” literatura română. Ca ideologie literară, toți ne situam în paradigma modernismului și participam la bătălia pentru prioritatea esteticului. Mai mult, judecînd retrospectiv, cred că ne orientam chiar în sensul unui estetism moderat, în orice caz, spre formele de idealizare a creației. Prin forța lucrurilor însă nici unul dintre noi nu putea avea o concepție literară articulată. Am mai spus-o: eram la vîrsta lecturilor disparate și, pentru mine cel puțin, recuperatoare. Eu făcusem Școala generală și Liceul la Hunedoara, unde plăcerea cititului am deprins-o destul de tîrziu și deloc metodic. Prima carte, *Robinson Crusoe*, am citit-o în clasa a V-a și cu voce tare, unui coleg la care stăteam în gazdă. A fost cartea sacră, căci singulară, a copilăriei mele, dacă nu pun la socoteală și cîteva basme ale lui Petre Ispirescu. A urmat perioada stalinistă a „formării” mele care a culminat cu memorarea, comandată de un profesor, a *Minerilor din Maramureș* și a lui *Lazăr de la Rusca* de Dan Deșliu. Uneori îmi zgomotesc încă memoria frînturi din sprintările ineptii. Mai tîrziu m-am răzbunat pe micul farsor, scriind un articol violent pentru care Deșliu nu m-a iertat niciodată. Abia din clasa a IX-a am început să citesc cu o oarecare constanță și cam ce găseam la modesta bibliotecă a orașului. Retrăiesc cîteodată senzația de

plăcere brutală cu care am citit pe nerăsuflăte *Cei trei mușchetari* ori exaltarea dintr-o zi întregă de vară cînd l-am dat gata pe *Ivanhoe*. Dar în același an am descoperit poezia. Nu îmi amintesc prin ce împrejurare, într-o după-amiază m-am pomenit transcriind într-un caiet *Luceafărul* lui Eminescu. În zilele următoare am repetat operația de vreo două, trei ori pînă am ajuns la o variantă foarte caligrafică. A fost un fel de probă inițiativă ori o formă inocentă de plagiat. Oricum, memorasem poemul, cu o antipatie aproape morbidă față de seducătorul Cătălin. L-am și recitat odată la o serbare. Cu această performanță nu am intuit însă substanța eminescianismului, căci, la scurtă vreme, am făcut pasiune pentru sentimentalismul dulceag din versurile de dragoste ale lui Al. Vlașuță. Modelului îi preferam copia. Am înțeles diferența după un an, cînd am descoperit poezia lui Macedonski. Fără a o putea conceptualiza, am avut intuiția pură a idilicului din *Noaptea de mai* deodată cu a melancoliei eminesciene: o ambivalență care, de fapt, se regăsea în propria-mi sensibilitate. Creația este, inițial, o formă instinctivă de adaptare și imitație. Imposibil de fixat momentul declanșării acestui instinct: m-am trezit compunînd versuri, dar imitîndu-l nu atît pe Eminescu și Macedonski, cît niște traduceri din Victor Hugo și apoi pe Nicolae Labiș. Scriam delirant, umplînd caiet după caiet, într-un retoric pompos și abstractizant. Mă apucasem să versific istoria Genovevei de Brabant după M. Sadoveanu, și să scriu un „roman” în versuri despre „viața la țară”, în maniera lui Coșbuc. Pulbere retorică, nimic lizibil.

Eram întîrziat cu o jumătate de secol. Această „experiență estetică” ratată m-a determinat, totuși, să optez pentru studiul literaturii. Altminteri, în liceu mă afirmasem și la științele „exacte”, fizică, matematică și chimie îndeosebi, fiind destinat, în așteptările profesorilor mei, profesiunii de inginer. Nu puneam, însă, nici o pasiune în aceste materii. Aveam prestigiul suspect al elevului tocilar, îmi făceam conștiincios temele, dar în realitate învățam extrem de ușor, mai degrabă cu o grație jucăușă, decît cu efort. Puteam memora o lecție chiar și într-o pauză. Situația mea pare în mare măsură atipică pentru o societate despre care se crede acum că nu admitea performanțele individului lipsit de protecție. Eu veneam dintr-un sat de munte, orfan de tată de la 14 ani, iar, pe deasupra, în perioada liceului eram și navetist. (Stăteam în gazdă în satul Hășdat, la vreo 6 km de Hunedoara, o localitate cosmopolită, cu români, unguri și o foarte pitorească și disciplinată comunitate de țigani.) Sărăcia, navetismul și complexul intrusului au sedimentat într-o ambiție rezonabilă, deloc obsesivă, dar prin care am reușit să mă situez „în față”. N-am fost un băgăreț și nici un teribilist, ci o energie frustă, educată de timpuriu în etica muncii și a datoriei.

Am învățat să muncesc ca un profesionist de la vîrsta de 12 ani. Cînd a murit tata, intram în adolescență aproape maturizat și, pînă am terminat facultatea, în toate vacanțele de vară am lucrat în agricultură ca un țaran de rînd. Nu mă relaxam în acest interval. Eram acolo, adaptat, transpus integral în acea rusticitate com-

→

Cuprins

• PUNCTE DE REPER		
Efectul „Echinox”...	Petru Poantă	3
• CRONICA LITERARĂ		
O lume în două, trei și mai multe dimensiuni	Irina Petraș	6
Trei cărți de Ion Ianoși (II)	Ștefan Borbély	7
• PROFIL CRITIC		
Sud-estul european. Balcanitate și balcanism literar	Ion Vlad	8
• POEME		
Amintire, Asemănare	Grigore Scarlat	9
•		
Jurnal suedez III (14)	Gabriela Melinescu	10
•		
Scrisori din trecut: Ana Blandiana		12
• DOSAR		
Memorii	Zaharia Boilă	13
• POEME		
Egofil, Abgründlich, Poem de dragoste fără obiect și subiect, Tsing. Chemarea	Ștefan Bolea	17

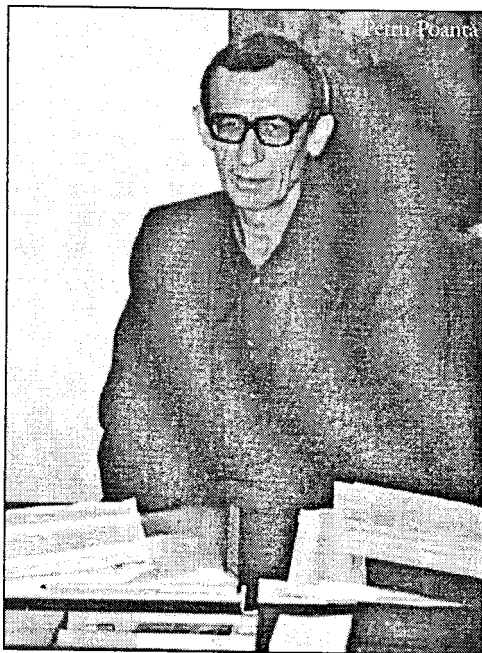
• CONVERSAȚII CU...		
Dumitru Țepeneag (interviu de Susana Bogorin)		18
•		
Semiotica, un nou organon	Nicolae Turcan	19
• ESEU		
O altă lume	Sanda Cordoș	20
Ce sunt Balcanii? (traducere de Szász Tibor)	Demény Péter	22
•		
Constantin Noica – Jurnal filosofic	George State	23
• POEME		
Le grain d'uranium, Fleurs de tabac, Mon père le prophète Ellie (traducere de Constantin Frosin)	Dumitru Cerna	23
• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER		
Poeme (traducere și prezentare de Anamaria Pop)	Tóth Éva	24
Poeme (traducere de Adam J. Sorkin și Cezar Baltag)	Cezar Baltag	25
• VESTIAR		
Cărți primite la redacție		26

pactă și laborioasă, deloc idilică. Atunci mi-am dat seama că țaranul comun nu are sentimentul naturii și că acest sentiment nu este unul natural. Nu am *privit* conștient natura decât după o bună educație estetică, iar peisajele pe care privirea/sensibilitatea mea le admira erau în esență „recunoașteri“ ale imaginarului cultural. Îmi amintesc că, în hotarul satului meu, pe versantul unui deal, creșteau o mulțime de tufe de liliac, dar n-am auzit nici un localnic mirându-se măcar de acea misterioasă erupție florală. Eu am avut revelația acelei imagini exuberante, a floralului estetic, abia după ce l-am citit pe Proust. Sensibilitatea profundă a naturii se dobândește doar printr-o consistentă experiență estetică. Dar să revin: întoarcerile mele periodice la „izvoare“ nu erau afectate de nostalgie la început. Până să ajung la reveria „copilăriei paradisiace“ trebuia să fac cunoștință cu mitologia acestui topos livresc. Satul nu mi se arăta ca un univers de semne și simboluri enigmatice. Natura, neintermediată estetic, nu mi-o „amintesc“ decât ca pe un conglomerat de senzații. Miraculos rămâne faptul că poți retrăi plenitudinea acestor senzații într-un orizont cultural. Probabil că orice persoană cultivată, născută la țară, are o „Coastă a Boacii“, precum Emil Cioran, are o geografie intimă careia marile reverii livrești îi revelează o transparentă destinală. Indiferența estetică a țaranului față de natură nu exclude sentimentul organic, „irațional“ al apartenenței la spațiul său originar, cu precizarea că un asemenea sentiment nu îi apare obligatoriu drept „substanță“ etnică, nu se dezvoltă nemijlocit într-un orgoliu al autohtoniei. Ajuns elev la oraș, eu sufeream tocmai de „complexul obârșiei“. Descendența rurală constituia o frustrare pe care încercam să o ocultez. În copilăria mea adormită, mă atrăgeau pînă la obsesie ustensilele culturale, caiete și creioane îndeosebi. Ele animau în mine instinctul diferenței și poate al puterii, căci, cu un caiet sub braț, umblam plin de importanță pe la vecini după impozite, jucînd rolul de agent fiscal. Dar caietele acelea mă fascinau și ca un mister indicibil, tot așa cum în aerul tare și pur al pădurii mă toropea de plăcere mirosul de motorină arsă de la vreun camion rătăcit din cînd în cînd pe acolo. Fumul de motorină a fost cel dintîi elixir al copilăriei mele: o „perversiune“ olfactivă ale cărei delicii nu le-am mai recuperat, însă, niciodată. Pe scurt, cred că mă atrăgea tot ceea ce contrazicea arhăitatea și natura virgină, dar nu vreau să caut în biografia mea semne „prevestitoare“, „experiențe“ premonitorii ale unui destin citadin.

*

Destinul intelectual al lui MARIAN PAHAHAGI conține, în bună parte, paradoxurile acestei epoci aberante și enigmatice. Marian se naște din părinți intelectuali și este descendent al unei ilustre familii de învățați aromâni, familie căzută în dizgrație în perioada stalinistă. Între 1966 și 1968 este student al Facultății de Filologie din Cluj, iar în 1968, toamna, pleacă la Roma, ca bursier al statului român, la Facultatea de Litere și Filosofie. După terminarea studiilor (1972), posesor al unui doctorat în Litere (*Laurea di Dottore in Lettere*, echivalentul licenței de la noi), cu o teză de fi-

lologie romanică, revine la Cluj, unde va fi asistent universitar pînă în 1989. Între 1973 și 1983 este redactor șef la *Echinoux*. În 1985 își ia doctoratul la București cu o teză despre poezia medievală italiană. Publică patru cărți de critică literară și mai multe traduceri din autori de referință, un impact pregnant avînd *Estetica* lui Luigi Pareyson și *Poezii* de Eugenio Montale, pentru care primește Premiul Internațional „Eugenio Montale“ (1989). Trei volume de critică sunt premiate de către Uniunea Scriitorilor. Din 1984 susține cronică literară la revista *Tribuna*. Cronicile vor apărea în masivul volum *Cumpănă și semn* (1991). Împreună cu Mircea Zăciu și Aurel Sasu, de prin 1975, începe munca la elaborarea *Dicționarului scriitorilor români*,

în 1978 apărînd varianta esențială *Scriitori români*. Să analizăm succint evenimentele traseului. Marian Papahagi avea un dosar de familie suspect, cel puțin în logica epocii lui Gheorghiu-Dej. În 1966, însă, criteriul politic al admiterii în învățămîntul superior nu mai funcționează, astfel că el intră la facultate nestingherit. În cei doi ani parcurși la Cluj se afirmă implacabil. Citea și vorbea fluent italiana și franceza și se apucase de învățat engleza. Se află, totodată, în centrul grupării echinoxiste în curs de cristalizare. În primăvara lui 1968, participă la un concurs în capitală pentru o bursă de studii în Italia. O obține fără probleme. Pentru moment, în România începuse să aibă cîștig de cauză, în promovarea profesională, meritul personal. Noi, primii echinoxști, chiar am crezut în șansele meritocrației, consacîndu-ne, total „descoperiți“, entuziasmului și iluziei. Plecarea lui Marian la Roma însemna o neașteptată și concretă deschidere a *Echinouxului* spre Occident, dar îndeosebi a acestuia spre noi. Marian era prin natura citadină pregătit să asimileze spiritul Occidentului, după cum prin vocația paideică știa să-l inoculeze celor disponibili. Venea vacanțele de iarnă și vară încărcat de cărți și idei noi, mesager luminat al unei lumi de a cărei vibrație spirituală ne lăsam seduși prin verva sa evocatoare. Experiența sa occidentală a fost profundă și definitivă. Învățase, între timp, spaniola și portugheza și se inițiasse în toate marile culturi neolatine. Devenea o prezență copleșitoare, prin enciclopedismul poliglot și debordant, prin

uimitorul dinamism intelectual și prin incoruptibila și nobila sa modestie. Era fascinant și strălucitor, inepuizabil în vivacitate și substanțial chiar și în jovialitățile ludice. A făcut senzație printre profesorii de la Roma, dar se întoarce acasă refuzînd ispita occidentală. Aici nu încap speculații: voia, pur și simplu, să-și împlinească în țară destinul de întemeietor și scriitor. Universitatea avea, însă, să-l decepționeze, marginalizîndu-l în „eternitatea“ unui post de asistent oarecare, în specialitatea lui, ce-i drept, limba și literatura italiană. Lui îi lipsea în mod absolut instinctul parvenirii, astfel că s-a retras sfidător în studiu și creație, dar participînd, timp de 10 ani, alături de Ion Pop și Ion Vartic, la construcția revistei *Echinoux*. În 1983 este demis de la conducerea acesteia. A fost cea mai brută agresivă împotriva lui. I se devasta ultimul adăpost în care spiritul-i febril era încă în largul său. Se simțea ca jefuit de un miracol, pentru că nu fusese în joc o funcție, ci o utopie parțial cristalizată.

Ceva mai tîrziu, vedea spulberat și celălalt proiect, cel mai consonant cu ambiția sa de a construi sintetic și enciclopedic în cultura română. E vorba despre *Dicționarul scriitorilor români*, topit în stadiul de corectură. Marian reacționează oarecum imprevizibil și preia cronică literară la revista *Tribuna*, unde va avea o aproape ciudată libertate de mișcare, mai ales că articolele sale sunt constant elogiate la „Europa Liberă“. Este perioada cea mai prolifică a criticului literar. Recitite astăzi, cronicile dezvăluie anvergura unui spirit liber și bine conectat la fenomenul literar occidental. Limbajul, relaxat, lucid, deloc esopic și nemistificat, exultă în voie în întimitatea valorilor.

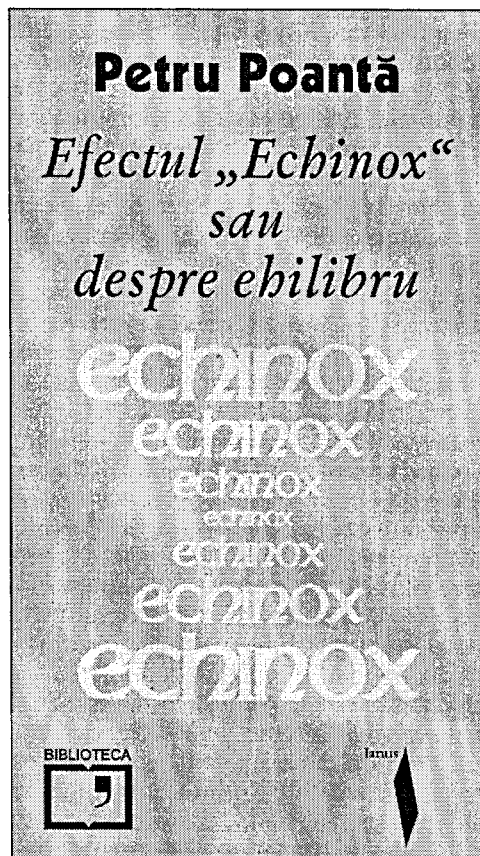
În august 1968, am fost cu Marian, 21 de zile, în tabăra studențească de la Izvorul Mureșului. Dintre clujeni, mai veniseră Adrian Popescu, Marcel Runcanu și Ion Mircea. Stăteam amîndoi în cameră într-o vilă veche de lemn, așezată în imediata apropiere a satului. El urma să plece în toamnă la Roma, dar ne înțeleseserăm să ne întîlnim aici pentru a pune la punct proiectul revistei. Obținerea formidabilei burse, care echivala cu o schimbare de destin, nu îl înstrăinase de ceea ce părea, încă, o himeră. Studenția din Italia o vedea integrată unui vast program cultural românesc, al cărui început trebuia să fie tocmai această revistă. Spiritul său utopic, cu ascendență în utopismul regenerativ al pașoptiștilor, avea deja extraordinara capacitate de a crea o ambianță fermentativă. Sensibilitatea utopică e prospectivă și fondatoare, ne spun cele mai noi teorii ale imaginarului, spre deosebire de cea mitică, nostalgică și ritualizată. Sensibilității utopice i se asociază gîndirea liberă, încrederea în progres și în inteligibilitatea lumii. Atunci, la Izvorul Mureșului, am descoperit această sensibilitate contaminantă a lui Marian, după cum am început să înțeleg esența citadină a culturilor majore. Marian citise *Istoria civilizației române moderne* a lui E. Lovinescu și își formase deja o idee clară despre evoluția culturii și literaturii noastre, respectiv despre principalele ei confruntări ideologice. Eu mă aflam sub narcoza unei lecturi de tip sacru a *Trilogiei culturii*, a lui Lucian Blaga, și a *Aspectelor*

mitului, a lui Mircea Eliade. Eram fascinat de arhetipuri, arhaic, sacru, nostalgie paradisiacă, metaforă revelatoare etc.: concepte în suspensie, care animau rezerva mea de rusticitate nativă, disponibilitatea față de tradiționalism și autohtonism. Ideea lovinesciană consta pentru Marian în depășirea „sentimentalismului naturii” și a formelor literare tradiționaliste animate de acesta. El a intuit, apoi, că mentalitatea culturală de tip sămănătorist e pe cale să se reactiveze și că *Echinoxul* s-ar compromite din pornire aderând la vreuna dintre tendințele neotradiționaliste, foarte ispititoare în epocă. Lovinescianismul a devenit, astfel, modelul secret al grupării echinoxiste și probabil că tocmai de aceea cerchiștii au întâmpinat cu entuziasm apariția revistei. Nu ne-am revendicat public modelul, însă a fost mereu evident că publicația n-a derapat de la criteriile lui fundamentale: preeminența esteticului și a spiritului citadin, sincronismul, cosmopolitismul, relativismul valorilor.

Marian Papahagi are consistența unui personaj românesc memorabil și nu neapărat din perspectiva morții sale premature și oarecum simbolice, ea întâmplându-se la Roma, în 18 ianuarie 1999. Mircea Zăciu schițează personajul pe ideea sacrificiului asumat, proiectându-l astfel în spațiul marilor destine de natură tragică. În schimb, Ion Vartic descoperă în tânărul întors de la Roma, în 1972, „un dandy fermecător, fără nimic prețios și artificial, de un estetism foarte viu, reconfortant, un dandy care seducea continuu, împrăștiind, în toate direcțiile și în toate împrejurările, replici scinteietoare, epigramatice”, pentru ca, la maturitate să i se reveleze, prin „teatralitatea lui spontană”, „miezul caragialian al ființei sale”. Caragialismul ar fi expresia sensibilității artistice care s-ar datoră ascendenței sud-dunărene a lui Marian. Dar locvacitatea și jovialitatea temperamentului sudic sunt dublate de substanța ardelenescă dobândită și constând în construcție, rigoare, datorie și muncă. Romanul ideal al acestui „personaj” excepțional ar fi, însă, un roman al formării sale intelectuale. Marian a fost, înainte de orice, un caracter puternic cu vocație de savant. Nu a cultivat dandysmul ca stil de viață, lipsindu-i aproape cu desăvârșire instinctul vanității. Era riguros educat în morala datoriei și avea un foarte solid sentiment al familiei. Îi repugnau visceral boema, cu promiscuitățile și excesele ei bahice, sau spațiile tavernele, igrasiate intelectual, și nu se simțea bine decât în mediile igienizate spiritual. Nu l-au civilizat doar cei patru ani petrecuți la Roma. Avea calitățile native ale unui *domn*, pe care le-a modelat și rafinat mai degrabă cultura decât un mediu anume. Până și radioasa sa spontaneitate publică se informa din erudiția abundentă și mereu juisantă. Existența sa verbală, chiar și în cele mai obișnuite împrejurări, devenise un spațiu îmbibat de referințe și conexiuni culturale. Trăia cu naturalețe, ca peștele în apă, într-un somptuos univers livresc, iar cele mai subtile delicatețuri le găsea în marile enciclopedii ori în sintezele complexe, construite pe o bibliografie „inumană”. Avea o memorie fabuloasă și o capacitate de asimilare pe măsură, dar în scris nu a fost la fel de fecund. Sub presiunea altor urgențe, și-a amînat opera care, într-adevăr,

să-l reprezinte. Rămîne măcar traducerea *Infernului* din *Divina comedie*, traducere însoțită de exorbitante note explicative și informativă la zi asupra exegezei operei dantești.

Avîngura personalității și vocația de întemeietor sunt întrucitva măsurabile după 1990, Marian Papahagi devenind acum primul și, deocamdată, singurul echinoxist a cărui valoare este recunoscută în cultura și în mediile universitare europene. Este invitat să țină cursuri la diverse universități, precum odinioară Nicolae Iorga, călătorește mult, obține premii prestigioase și, din 1997, e numit director la Accademia di Romania din Roma, unde reînființează Școala Română. În țară, a fost

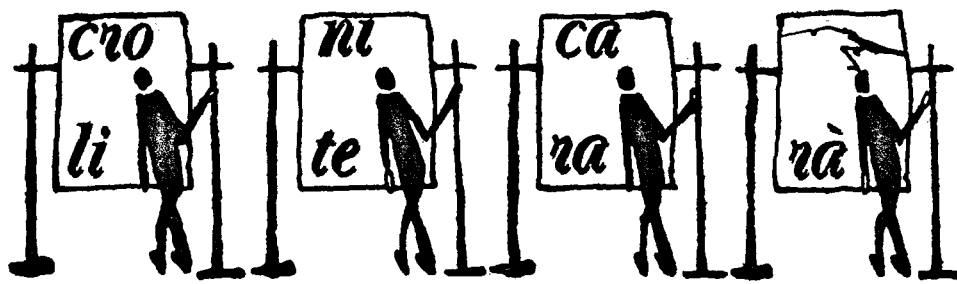
unul dintre principalii inițiatori ai reformelor privind autonomia universitară, a întemeiat revista „Studi italo-romeni” și editura „Echinox”. Și-a regăsit, în parte, entuziasmul din anii studenției. Imediat după Revoluție, este printre puținii care reacționează polemic la contestarea integrală a culturii de sub comunism.

În ianuarie 1991, plecaserăm împreună la Chișinău, la invitația Ministerului Învățămîntului, unde am discutat pe îndelete și despre tineretea noastră literară și necesarul proces al literaturii din comunism. Marian era adeptul revendicărilor *diferențiate și nuanțate*. Nuanța nu poate fi un concept tare al judecății critice, dar este un operator eficient și o marcă a gândirii libere. Anumite fenomene, cu un grad înalt de incoerență, sunt mai adecvat explicate prin nuanțele imprevizibile decât prin ideile dominante care le-au declanșat. Marian a respins, astfel, ipoteza „vinovăției colective” a scriitorilor, precum și ideea, derivată, a unor ierarhii legitimate de rigorismul moral și ideologic. Am pomenit înainte de Chișinău și pentru că acolo am realizat amîndoi că, în noile bătălii canonice, fenomenul echinoxist originar riscă azi să fie complet voalat ori să fie transformat într-un „mit” al comunismului. Astfel a apărut în-

trebarea: cum ar fi posibilă restituirea luminoasă a lui fără a provoca suspiciunile noului context în care nu erau agreate, în evaluarea trecutului, decât strategiile subversiunii politice. Marian nu a avut complexul complicității cu vechiul regim și era șocat de agresivitatea și primitivismul „deconstructivismului” anti-comunist.

Într-un interviu acordat Martei Petreu în august 1994, el numește *Echinoxul* „un spațiu posibil – oricît de limitat – pentru construcția intelectuală independentă”, a cărui identitate e aproximată în 15 „definiții”: (1) „*Echinox*” a fost mai întîi o speranță, (2) a devenit apoi un exemplu despre faptul că o conjunctură (fie ea politică ori de alt fel), oricît de nefavorabilă, nu poate fi o scuză pentru lipsa de inițiativă în cultură, (3) un atelier literar și nu numai literar, (4) o școală „în aer liber” lipsită de programe și înlesnind, de aceea, o experiență benefică a pluralității, (5) o exersare zilnică, la fel de necesară, a unei cordialități neafectate în contradicție cu spiritul critic, (6) un spațiu pentru toleranță și colaborare interetnică, (7) un exercițiu de libertate, (8) un teritoriu magic al prieteniei (cine n-a fost niciodată la ședințele de cenaclu de la sfîrșitul anilor '60 nu are cum să înțeleagă ce vreau să spun), (9) o oglindă a cîtorva generații literare, (10) o bibliotecă virtuală, (11) o bibliotecă reală, (12) un mit generos permițînd despre sine toate variantele posibile, (13) un capitol de istorie literară, (14) o emblemă, (15) o amintire foarte vie încă. Mai curînd niște generalități, s-ar putea spune, care circumscriu o realitate, însă chiar aceste aparente generalități constituiau în anii '70 diferența specifică a grupării inițiale. Dacă, de pildă, Marian definește *Echinoxul* drept „un exercițiu de libertate” sau un spațiu posibil „pentru construcția intelectuală independentă”, e clar că el nu se referă la *Echinox* ca la un „accident” cultural, ci ca la inițiativa relevantă a unui grup de intelectuali. Atît cenaclul (un prim „teritoriu magic al prieteniei”), cît și revista erau niște semnificative *heterotopii* (Michel Foucault), adică utopii parțial actualizate, în disjunție cu ideologia partidului. În acest „teritoriu magic”, noi ne simțeam liberi, căci înțelegeam încă libertatea ca pe o morală a datoriei. În aparență conformism, asta însemna de fapt o revenire la cîteva valori tradiționale „burgheze”. Tineri uteciști vișînd la actualizarea eticii weberiene: iată esența unui ideal foarte pragmatic care a cristalizat în peste o sută de individualități pregnante ale culturii românești. Nimic nu era mai nonconformist în anii '60 decât cultivarea exigentă a intelectului, mai ales cînd ea se produce într-o grupare aflată în căutarea unei „identități generaționale”. Preiau sintagma din urmă din cartea lui Matei Călinescu *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade*, unde sunt bine descrise trei niveluri pe care se structurează această „identitate generațională” cu solidaritățile și codurile ei nescrise. [...] Definițiile lui Marian Papahagi, cu tot aerul lor de improvizatie, acoperă în mare parte acest model „generațional”, sugerat lui Matei Călinescu de gruparea interbelică „Criterion”, grupare ale cărei idei nu au fost străine în mediul echinoxist.

Fragmente din cartea cu același titlu, apărută la Editura Biblioteca Apostrof.

O lume în două, trei și mai multe dimensiuni

Irina Petraș

În numărul 6/1999 al revistei *Apostrof* apărea traducerea mea după povestirea lui Edgar Reichmann, cu și despre Mircea Eliade, *Un soare înșelător*. Scrisă bine, cu atmosferă și bătaie lungă, povestirea mă nemulțumise în două puncte: povestitorul îi reproșa lui Mircea Eliade că nu vorbise niciodată, cu pocăință, despre simpatiile legionare din tinerețe și că nu făcuse pe dată trimiterea bibliografică atunci când rostise, în loc de răspuns la somația mai tânărului însoțitor într-o prelungă preumblare, ceva despre *spațiul albastru și săgetat de păsări*. Îi mărturiseam Martei Petreu că așa semna o cîrtire într-o notă de subsol. Nu i s-a părut bună ideea. M-am „descărcat” scriind despre „Cioran” al ei, un pic mai tîrziu. Căci partea „cea mai vizibilă” a unei doctrine sau atitudini nu e întotdeauna cea mai pregnantă, cea mai importantă, mai definitorie, ci, de multe ori, aceea care a fost investită prin „conspirații” ale interpretării și punerii sub reflector. E, adesea, o „regie”. Când am citit (tradus) cartea lui Ricketts despre anii românești ai lui Mircea Eliade și am gustat luciditatea și calmul analizei, m-am gîndit la obstinația păguboasă cu care își țintuiesc românii personalitățile sub etichete degradante ca pentru a se scuti de obligația și truda de a le cuprinde și continua. Definierea grăbită cu *anti* e o modă de pagina întâi a revistelor de scandal. Întrebarea despre „legionarismul” unor vîrfuri ale culturii române interbelice mi se pare extrem de delicată și răspunsul se rotunjește greoi. Am bănuiala că întrebarea parsifalică încă n-a fost formulată. Vagul doctrinei favoriza, neîndoelnic, preluări deviate. Entuziasmul și avîntul tineresc făceau restul. Intervențiile prolegionare sînt (remarca exact Marta Petreu) „mai confuze decît laconicele texte ale lui Codreanu”. Totul e relativ în materie de politică (Cioran o știa prea bine: „Toți oamenii au și nu au dreptate, pentru că totul este explicabil și absurd totodată”; sofismele traduc, desigur, o mare criză de lehamite). Îmi sînt, oricum, antipatice textele care pledează pentru despărțirea *declarativă* de trecut. Mircea Eliade, de pildă, n-a spus că regretă trecătoarele/trecutele simpatii politice din tinerețe. Dar spunerea cu pricina n-ar fi schimbat nimic, cu atît mai mult că ea putea fi oricînd minciunoasă, simplă cedare la presiuni/sîcîieli inchizitoriale. Nici o îndoială, trecutul, mai ales cînd nu te poți mîndri cu el, se cere

cîntărit, dar rostirea-lepădării-de-el e cea mai slabă dintre balanțe. O înțelegere adîncă te poate ajuta să mergi mai departe *cu tot trecutul*. Punerea lui demonstrativă și conjuncturală la colț înseamnă, în fond, *despărțire de viitor*. Promiți să nu poți gîndi niciodată deschis, sincer, fără interese de moment. Lauda care ucide (orice laudă exagerată și insistentă atrage, fără greș, neîncrederea în calitățile exaltate) are și revers. Lamentarea excesivă nu atrage la nesfîrșit compasiunea, ci exasperarea. Tot așa, suferințele atroce ale generațiilor trecute nu te absolvă de nimic pe tine, urmașul/supraviețuitorul lor, și nici nu te investesc cu vreo aură de recunoscut automat de toată lumea. Nici să trimiți mereu, într-o nelucrare prelungită, la strămoșii neapărat sublimi nu-i mai demn. Memoria nu se cade transformată în mijloc de profit moral ori material. Față în față cu un trecut îndelung contrafăcut – și nu doar dintr-o singură direcție! – amnezia nu se învinge prin inventarierii operate dintr-o singură perspectivă, ci prin încercarea de a înțelege la rece mecanismele complicate și nu de puține ori capricioase ale ființei umane angrenate în organismul social-politic...

După această prea lungă paranteză introductivă, să spun că m-a făcut, atunci, să renunț la cîrtirea gen *Țiganiada* pomenirea, în finalul povestirii despre „soarele înșelător”, a adevărului că scriitorilor, artiștilor le e îngăduit „să mintă adevărat”. Revenind la Edgar Reichmann și la proaspăta lui carte: *O fereastră către lume. Eseuri și articole despre cultura română (1965-2002)* (Editura Paralela 45, Colecția Mediana, 2003, 370 pagini; traducere și postfață de Magda Jeanrenaud), să mai spun că exilul, cînd e vorba despre scriitori, n-a însemnat niciodată pentru mine blazon de superioritate și noblețe axiomatică, ci nume al unei suferințe. Limba *română* este pentru scriitorul *român* patria definitivă. O recunoaște Norman Manea, o recunoaște Sorin Alexandrescu, o spune Dorin Tudoran, care echivalează exilul poetului cu o sinucidere. Sau, așa zice eu, cu o dureroasă, chinuitoare supraviețuire. Prin urmare, fără să cunosc amănuntele biografice ale plecării definitive la Paris în 1957, scriitor fiind, E.R. se cuvine întîmpinat cu blîndețe, un pic de uimire (supraviețuitorii au întotdeauna ceva umilit/sfidător în privire) și multă înțelegere. Iar fapta/înfăptuirea lui, oarecum disperată și patetică, de a deschide și a ține deschisă o fereastră dublă, între România și Franța (cum spune și traducătoarea în postfață) merită toată atenția și prețuirea.

Din recenzii și cronicile adunate în carte află mai multe lucruri. Înainte de toate, că, în 1965, era tradusă, prost, zice E.R., *Groapa* lui Eugen Barbu. Urma îndată Maria Banuș (1966), apoi Mateiu Caragiale (1970). Mai sînt traduși Paul Goma

(1972), Miron Radu Paraschivescu, Virgil Tănase, Marin Preda, Sorin Titel (1976), Dumitru Țepeneag (1977, 1996, 2001), Mircea Eliade (1979), Marin Sorescu (1980, 1984, 1985, 1989, 1991), Constantin Țoiu (1981), Nicolae Breban (1983, 1985, 1993), Bujor Nedelcovici (1985, 1992), Eugen Ionescu (1986), Lucian Blaga, Maria Mailat (1988), Max Blecher (1989), N.D. Cocea, Petre Solomon (1990), Eminescu, Garabet Ibrăileanu, Norman Manea (1991), Lucian Blaga, Nicolae Iorga, Mircea Cărtărescu, Mircea Eliade, Liviu Rebreanu (1992), Ion Băieșu, Augustin Buzura (1993), I.L. Caragiale (1994), Alexandru Vona (1995), Gib I. Mihaescu, Mihail Sebastian (1998, 2002), N.D. Cocea (2000), Augustin Buzura (2001). Din lista incompletă de mai sus – incompletă căci ea reține doar *cărțile recenzate de E.R.* –, lăsînd deoparte marii clasici, nu poți deduce lesne vreo regulă a selecției ori vreo politică literară. Nici înainte, nici după 1989. Singură grija cronicarului de a satisface așteptările cititorului francez furnizează un criteriu: (aproape) toți autorii sînt descriși ca oponenți ai regimului comunist. Era și este biletul de liber acces la interesul occidentalului (cum observa de curînd, cu amărăciune, un Mircea Cărtărescu). Alături de numele de mai sus, apar și cîțiva autori scriind direct în franceză despre realități conexe spațiului românesc. Înțeleg prea bine că nu mie mi se adresează cronicarul, însă, cu toate acestea, nu-mi pot reprima o remarcă înduioșată: E.R. vede literatura română din ultima jumătate de veac în două dimensiuni! Eu, trăitoare aici, în România, fără întreruperi, am avantajul perspectivei cu trei dimensiuni, ba chiar, uneori, cu patru. Căci literatura română din zisa perioadă e descrisă în carte cumva la mîna a doua, prin traduceri, de multe ori întîmplătoare, oricît de multe ar fi, sau prin literatura celor fugiți din România, luați în serios automat pentru că erau transfugi, fără, neapărat, o cîntărire severă a valorii lor. Un mic film documentar despre *dimensiuni și spații* îmi vine în minte: se spunea acolo că, dacă trăiești și privești dinspre o lume în două dimensiuni, sferile din lumea cu trei dimensiuni îți vor părea, inevitabil, cercuri ori puncte. E sentimentul cel mai puternic pe care ți-l procură cartea lui E.R. (dar și cărțile, stimabile, cu loc asigurat în istoria literaturii noastre, din aceeași categorie). Eu știu ce fel de literatură se scria și cum, cu ce preț, cu ce idealuri și cu ce obstacole, mai știu care era adevărata ierarhie care ignora, tacit, ierarhia oficială; (aproape) niciodată n-am fost înșelată de conjuncturi și atitudini partinic-ideologice. Ca mine, cred, toți scriitorii/cititorii trăitori în România. În plus, prin traduceri masive (trebuie să recunoaștem) și prin urechea ciuită la toate zvonurile din afară, puteam aproxima o a patra dimensiune a lumii mele/noastre. Cea mai mare surpriză pentru occidentalii veniți încoace după căderea Zidului a fost că intelectualii români nu păreau deloc năuci și nici nu bîjbîiau cînd venea vorba despre marea cultură a lumii. Viața de cîrtițe nu le afectase privirea și mintea. Ba, cîteodată, după legea compensației, chiar dimpotrivă.

Dincolo de această carență (care nici măcar nu e carență, de vreme ce e urmarea *firească* a unei complexe stări de lucruri) și

în strînsă legătură cu ea, e de spus apăsător că emoționează osîrda celui legat de limba română, de România, de români și care transformă foiletonul din *Le Monde* într-un *modus vivendi*. Fiecare rînd scris, oricît de îndatorat pieței franceze de știri culturale, e o bătălie, un semn al *păsării* (antonimul *nepăsării*, firește, chiar dacă și despre un repetat *exercițiu de zbor* – alt nume al speranței și al răspunderii – se poate vorbi). La fiecare pagină poți decupa declarații de iubire. Fotografia de pe coperta I a fost excelent aleasă: poți citi în zîmbetul cald și oarecum obosit din spatele ochelarilor aburiți de lecturi o întregă odisee. Un trudit în numele scrisului românesc privește prin fereastra de el deschisă, împăcat deja la gîndul că ea singură e răsplata trudei sale. Om cu mai multe rădăcini, cum singur se descrie, are o singură țară de baștină și înțelege s-o gîndească în contextul larg al lumii. Chiar dacă nu nouă ni se adresează, despre noi este vorba, iar cartea trebuie citită de multe ori cu creionul în mînă, și pentru ineditul pe care perspectiva cu două dimensiuni îl adaugă științei noastre despre literele românești.

Trei cărți de Ion Ianoși (II)

Ștefan Borbély

Într-o primă cronică dedicată lui Ion Ianoși, publicată cu două numere în urmă, ne-am ocupat de monografia pe care profesorul bucureștean i-o dedică lui Thomas Mann. Vom parcurge în continuare celelalte două volume pe care le-am avut în vedere în articularea acestui text de întîmpinare extins pe trei numere de revistă, primele două fiind decalate din motive ce sînt exclusiv de slăbiciunea vinovată a cronicarului, incapabil să-și gestioneze timpul personal de lucru: e vorba de *Prejudecăți și judecăți* (Ed. Hasefer, București, 2002: cartea de care ne vom ocupa acum), respectiv *Eu și el. Însemnări subiective despre Ceaușescu* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003), rezervată pentru cronică din decembrie.

Ambele cărți reprezintă texte de angajare: ideatică, altruistă în cazul primului titlu, precumpănitor personală în al doilea. Dincolo de această consonanță atitudinală se întinde linia care unește dimensiunea intimă a celor două volume, fiindcă amîndouă s-au născut din introspecție, cu o mică diferență, totuși: primul titlu implică o radiografie a opțiunilor ideatice ale autorului din perioada de după revoluția din decembrie 1989, când – marxist fiind – Ion Ianoși s-a găsit în fața unor adevăruri care puteau fi în sfârșit spuse, datorită zăgăzurilor pe care le-a deschis istoria; al doilea titlu reprezintă, dimpotrivă, „răfuială” unui supus al deceniilor totalitare românești, care-și analizează retroactiv condiția după ce gloanțele au ucis persoana care a marcat dictatura, dar nu au stîns și *metehnele* sau *stilistica* timpurilor cărora El le-a dat un nume nepieritor.

Una dintre temele fierbinți ale descongestionării de după prăbușirea dihotomiilor politice ale Războiului Rece a reprezentat-o discuția privind implicarea evreilor în construcția instituțională și ideatică a sistemelor socialiste de sub umbrela Kremlinului și a Lubiankăi. Tema e spinoasă, cu virtualități inerente de dihotomizare pătimașă, fiindcă de ea se legau două subteme la fel de incendiare: unii analiști asimilau cauzal fervoarea internaționalistă cu care evreei au intrat în jocul politic al socialismului cu o „vină” istorică legată de genocidul comunist – prilej de proteste vehemente din partea celor implicați –, iar alții vedeau în discutarea acestei teme realmente explozive două „pericole” la fel de grave: relativizarea unicității Holocaustului („trivializare prin comparație”, s-a spus...), respectiv sugestia că, prin asumarea de funcții-cheie în eșafodajul politic al dictaturilor comuniste, evreei s-ar fi situat pe poziția unei moralități neutre, discutabile, infirmate ulterior de adevărul evolutiv al istoriei.

Acesta e mediul spiritual în care Ion Ianoși a redactat textul de mare intensitate al volumului: *Evreei și comunismul* (cu o addendă dedicată unor „vieți paralele”). În el se formulează, „cu grija cuvenită”, părerea că teza privind implicarea evreilor în construcția ideatică și instituțională a comunismului totalitar din Estul Europei reprezintă rodul exacerbat al unei „mitologizări” sau „vulgate”. Interpretarea profesorului Ianoși e foarte subtilă, dar pleacă de departe, făcând un ocol câteodată prea mare; o rezum, deși recunosc că o socot în multe privințe discutabilă. Opțiunea evreilor pentru comunism e subsumată de către autor opoziției diacronice dintre capitalism și socialism/comunism: mulți evrei, demonstrează autorul, au contribuit din plin la articularea profilului economic burghez (aici se sugerează și o conjuncție atitudinală cu protestantismul, pe o linie exegetică inaugurată de către Max Weber), însă sistemul economic capitalist bazat pe profit și pe concurență contravenea economiei iudaice, obștești, arhaice, consfințită prin tiparele religioase ale *Cărții Sfinte*, care era o economie a distribuirii egalitare a bunurilor. Atunci când evreei au regăsit în istorie o asemenea ofertă tipologică (și comunismul promitea să fie așa ceva!), au optat pentru ea. Acestei resurecții i se mai adaugă – sugerează profesorul Ianoși – și comandamentul social altruist al „iubirii aproapelui”, „înscrisă la loc de cinste în *Vechiul Testament*”, care trimite spre o paradigmă a dragostei fraterne – contrapusă consangvinității –, de asemenea funcțională în ideologiile totalitare.

Pentru protoistoria „comunismului”, profesorul Ianoși apelează – fără explicații adiacente – la Etienne Cabet, deși Proudhon l-ar fi slujit mai bine. În *Premier Mémoire sur la propriété* (1840), acesta lansează sintagma de „socialism științific”, înlocuit șase ani mai târziu cu cel de „socialism utopic”. Tezele sale, de extracție hegeliană ca metodologie, promovează o serie de concepte legate de puterea transformatoare a muncii și a Legii, ce țin de o logică stilistică în esență egalitaristă și iudaică: omul se realizează prin muncă, spune Proudhon („*travaillism pragmatique*”), într-o societate a valorilor egal distribuite, a căror diseminare e asigurată de către justiția socială („*justițialism ideo-rațional*”).

Consecința acestei credințe în promovarea socială și economică a tuturor o reprezintă „*federalismul autogestionar*”, prin care Proudhon – venerabil tată uitat al proiectului european de azi... – înțelege un pluralism social de ordin colectivist și altruist, prin care se asigură eliberarea omului. Tiparul stilistic iudaic al concepției este dat și de „*travaillismul istoric*” inserat în formulă, prin care autorul înțelege o relație utilitară dintre istorie și muncă, omul liber fiind acela care înțelege – acționând în consecință – că istoria se manifestă prin muncă, proiectul de desăvârșire a omului – o desăvârșire de esență colectivistă, altruistă – constând, cum se spune în *Création de l'ordre* (1843), în „*știința muncii*”. (La fel de adevărat este însă și faptul că Proudhon l-a enervat cumplit pe Marx, care a scris împotriva lui *Mizeria filosofiei*, ceea ce nu nuanțează cătuși de puțin formula iudaismului mimetic al ideilor sale...)

Foarte subtil, profesorul Ianoși invocă, în sprijinul tezei sale diacronice, antiestatismul din *Manifestul Comunist* („*Muncitorii nu au patrie*”), cu un corolar firesc: anti-naționalismul internaționalist, fraterne, și soarta acestei „promisiuni” în contextul evoluției spre naționalism și antisemitism a capitalismului de după primul război mondial. Aici se află teza principală a demonstrației, care sugerează că, într-un asemenea context de intensificare a persecuțiilor instituționale, statale (al treilea Reich) și populare, spontane, opțiunea pentru internaționalismul comunitar purpuriu a fost, pentru evrei, un *gest reactiv*, de răspuns pragmatic, autoconservant, la un rău și mai mare, decizie subminată ulterior de suspiciunea antisemită paranoică a lui Stalin, din ultima sa fază de viață. „*Mă miră – scrie Ianoși – indignările mirate, în genul: cum de s-au putut încrede în internaționalism și în mult trâmbițatul său model sovietic? Iată că s-au putut încrede; pe mulți dintre ei, fascismele i-au preprogramat să se încreadă.*”

Mirarea exprimă doar o jumătate de adevăr, cea ideologică, bazată pe o moralitate pragmatică, legată de supraviețuire; cealaltă jumătate – dacă dorim să sorbim paharul până la ultima sa picătură amară – ține de fervoarea de a intra în jocul politic al unei părți violente ateiste de lume, unde Dumnezeu – vorba Sandei Cordoș din *Literatura între revoluție și reacțiune* – nu a murit, ci a fost ucis. Activiștii evrei – deopotrivă cu ceilalți –, ajunși în funcții de conducere, au propovăduit fără excepție împotriva religiei și a credinței și au blocat lăcașuri de cult, inclusiv sinagogi. Există în exegeză și opinia mai nuanțată (la Marius Mircu sau la Robert Levy, de pildă, în cărțile despre Ana Pauker), potrivit căreia demnitarilor comuniști evrei s-au folosit de poziția înaltă pe care o dețineau pentru a facilita, pe ascuns, *Alia*. Accentele sunt terribil de dificil de pus, motiv pentru care și această cronică se termină acum la numărul de semne impus drastic de către redacție, urmând să continue în numărul viitor în care, pe lângă analiza cărții despre ceaușism, vom discuta și celelalte texte ale volumului.

Sud-estul european.

Balcanitate și balcanism literar

Ion Vlad

La sfârșitul lecturii celor trei volume consacrate conceptelor, istoriei lor, permanențelor literare, categoriilor de balcanitate-balcanism, cartea lui Mircea Muthu (*Balcanismul literar românesc*, I-III, Editura Dacia, 2002) promite, dincolo de calitatea interpretării și de perspectiva arhitectonică impresionantă, continuarea unei cercetări și promisiunea unor contribuții viitoare. Mă simt dator să reamintesc inițiativele anterioare dintr-o construcție ce, fără îndoială, va continua: *Literatura română și spiritul sud-est european* (1976), *La marginea geometriei* (1979), *Alchimia milenului* (1989), *Dinspre sud-est* (1999) și un prim volum din *Balcanologie* (2002). Cărțile țin de un proiect anunțat și treptat edificat, cum spuneam.

Dominantă este cercetarea teoretică, cum era de așteptat, întemeiată pe o coordonată diacronică, în absența căreia istoria spațiului sud-est european, legăturile sale cu Bizanțul și cu imperiul otoman, ar fi inimaginabilă. Studiile de *geografie culturală și literară*, de antropologie, de istorie a mentalităților, examenul tipologiilor unui teritoriu cu numeroase și plurimorfe elemente comune se regăsesc în locul (legitimat metodologic) al sintezelor și al convergențelor. Sub specia literaturii, comparatismul și factorii intertextualității, proprii fenomenului literar pregătesc, luminează și statuează necesitatea conceptelor pînă atunci privite în dezvoltarea lor socio-istorică, politică, ideologică, religioasă etc. Paradigma istorică pare să prezideze, dincolo de obiectul fiecărui volum, studiul „Etapelor istorice ale conceptului” (vol. I), al „Permanențelor literare” (vol. II) și al conceptelor – reluate, repuse în contexte îmbogățite și deschise celor mai diverse zone ale unei întinse referențialități – de „Balcanitate și Balcanism” (vol. III). În diacronic și în multiple paliere teoretice, primul volum se lansează în analize distincte ale unor scriitori români, în timp ce volumul al II-lea amplifică recursul – necesar și insistent justificat – la factorii multipli de ordin social, istoric, politic; să mai precizăm că, în volumul al II-lea, homologiile și conexiunile largesc aria unei geografii spirituale sud-est europene, geografie modelată de circumstanțe istorice defel negliabile. Ele se configurează în spațiul conceptelor și al categoriilor printr-un „exercițiu” extins și totodată delimitat prin disocieri și diferențieri tipologice, categoriale și reprezintă tema – laborios pregătită și soluționată – a ultimului volum.

Dincolo de ordonarea și structurarea demonstrației (ea cumulează cercetări numeroase realizate nu numai în sud-estul „balcanologic” și/sau al „bizantinologic”),

dincolo de mărturii istorice și etnografice, antropologice, doctrinare, religioase și politice, se află *literatura*. Și am să reafirm primatul literaturii nu doar ca argument al unei cercetări „subjugate” de fascinația incontestabilă și recunoscută a acestui univers al strălucitului Bizanț. După Bizanț, așadar după 1453, o literatură uimitoare, de o mare și profundă bogăție sapiențială, se constituie ca *amintire* a unui miraculos tărîm, unde înțelepciunea orientului asiatic și a celui arab se va uni cu lumile și luminile occidentului european trecut prin Renaștere și prin extraordinare descoperiri în cultură.

În căutarea și determinarea *indicilor funcționali-culturali*, Mircea Muthu profesează un tip de cercetare precaut, nuanțat, ferindu-se de afirmații apodictice. Întrebarea e dacă fenomenul balcanismului literar/cultural poate fi considerat „un indice cultural definitiv pentru formația spirituală a societății românești dintr-o anumită perioadă” și dacă atari constante culturale și doctrinare produc sau nu „serii estetice”. De aici și interesul cititorului, pentru că autorul acestor volume dense pledează pentru preeminența indeniabilă a literaturii și a depoziției sale. Precizarea vine fără întârziere: „Cititor împătimit de istoria și literaturile Sud-Estului european – mărturisește Mircea Muthu –, pledez pentru *studierea conjugată, pluridisciplinară a unei dimensiuni fundamentale pentru spiritualitatea românească*” (s.n. I.V.). Dar ar fi să reducem peisajul policrom al Istoriei (cîte prejudecăți, cîte enormități și cîte mediocrități păguboase n-au degradat și compromis conceptele sau istoria secolelor evului-mediu românesc sau a veacurilor XVIII și XIX!) dacă nu am avea în vedere o arie semantică infinit mai largă și mai complexă pentru determinarea și definirea prin multiple decantări istorice și filosofice – într-un cuvînt spirituale –, a unor categorii precum *balcanitate, balcanism, bizantinism*. Fiindcă sub semnul emblematic al istoriei și al unei priviri concentrate asupra Textelor, *literatura își impune supremația*. E ceea ce urmează să subliniem în comentariul nostru la cărțile lui Mircea Muthu. Istoria literară inaugurează studiul, statuînd coordonatele, paradigmatic, pentru ca studiul operelor (motive, univers uman, natura discursului și a retoricii figurilor, cromatica, emergența privirii, pitorescul, un anume „exotism”) să configureze spațiul spiritual și estetic. Concluzia se află în cristalizarea conceptelor, reabilitarea lor (dacă era necesară pentru „manualele” inspirate de peiorativizarea categoriilor și termenilor, prejudecăților alimentate prin lene intelectuală și comoditate a gândirii) în istoria

culturii și, bineînțeles, a mentalităților. Așadar, și cred că acesta e câștigul demersului întreprins: restituirea și recuperarea unei literaturi și a unei gândiri cu foarte vechi începuturi, o literatură care *există* și care nu e un simplu joc al pitorescului și al unor sonuri levantine...

Evident, factorii coalașanți sunt diverși și nu ar fi posibilă cercetarea dacă aceștia ar fi minimalizați sau omiși. Mircea Muthu are în vedere mentalitățile, descendența populațiilor sud-est europene, heterogenitatea, comunitățile alogene, plasînd *analiza comparată* printre criteriile investigației, alături de o seamă de date de natură psihologică, etnică și etică etc. Sunt elemente constitutive și formative pentru un orizont literar specific, urmărit de-a lungul unei serii istorice vaste inaugurate de *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, operă prin excelență tragică, remarcă autorul cărților, păstrînd în substanța sa „amintirea” Bizanțului („...mărturie – se spune în primul volum – a capacității de conservare și prelucrare a spiritului bizantin de către geniul românesc”). Un lung și complicat traseu e parcurs de la teritoriile (inclusiv semantice) ale *balcanității* (nu fără ample asocieri cu spiritul transmis de modelele și de canoanele vechiului Bizanț) la acelea ale *balcanismului literar românesc*, definit printr-o pluralitate de caracteristici, un balcanism cu valoare de semnificație de constantă generală. Ar fi aici să indicăm cercetările unui Wilhelm Dilthey din „știința spiritului” (*Geisteswissenschaft*), stimulator a unor procese analogice și polarizatoare a unor factori numeroși de sorginte foarte diferită. Literatura sapiențială, paremiologică; filosofia lui Dimitrie Cantemir și meditația sa asupra Istoriei; marea sa operă *Istoria ieroglifică*, exprimînd vocea naratorială și gustul pentru *seria* epică

a Orientului; creația lui Anton Pann și apoi literatura încărcată de culoare, cu atribute epice sigure, a secolului al XIX-lea (Ion Ghica, I.L. Caragiale, Nicolae Filimon), *Craii...* lui Mateiu I. Caragiale și opera de o delicată și subtilă frumusețe plastică a lui Emanoil Bucuța; Gala Galaction și autorul *Divanului persian* sau al *Crengii de aur* reprezintă o sumară schiță pentru itinerarul istoric parcurs. Printre opere și printre referințele comparatiste din literatura spațiului balcanic propriu-zis (Ivo Andrić, Danilo Kiš), numeroase și elocvente, Mircea Muthu desenează tipologii cu funcție arhetipală și reface repertoriul, el însuși definitiv, al motivelor, unele veritabile leit-motive ale unei meditații despre timp, istorie, tragice deveniri ale acestor popoare încercate și salvate prin cultură adesea.

Cum se poate ușor înțelege, cercetarea nu ezită să vorbească despre rigorile metodologice ale „geografiei literare”. E vorba de un sistem de criterii pentru care spațiul „geografic” include factori precum etosul și gândirea unor popoare, istoria și etnogeneza lor, determinările istorice și sociale, politice și religioase, avatarii unor valori proclamate în timp, mentalitățile și mutațiile lor etc. Se știe că studiile de geografie literară sunt numeroase încă de la finele veacului al XIX-lea și unele dintre acestea s-au dezvoltat pe secțiuni determinate (literatură provinciilor). Mă gândesc, astfel, numai în literatura noastră, la studiile lui Ion Chinezu și la influența exercitată asupra sa de Joseph Nadler (vezi I. Negoitescu, „Prefață” la Ion Chinezu, *Pagini de critică*, EPL, 1969), la studiile criticului român consacrate literaturii române din Transilvania, dar și la sinteza sa asupra literaturii maghiare din Ardeal (1930) sau asupra celei săsești; în ce privește „Cercul de studii „A treia Europă” (C. Ungureanu, Adriana Babeți, Mircea Mihăieș), el ilustrează natura extrem de productivă a cercetării literaturii „central-europene”. Cele trei volume ale lui Mircea Muthu au, însă, drept scop un concept istoric infinit mai larg și cu o evoluție sinuoasă, capriciile istoriei fiind actorii unui spectacol întins pe câteva secole de istorie medievală, luministă și ulterior „atinsă” de semnele secolului XIX și XX.

Suntem, de fapt, înscrisi în istoria unor imperii, în istoria unor anamorfoze uluitoare –, spectacol al strălucirii și al prăbușirilor infiltrate sau numai insinuate în cărți venite din Orientul îndepărtat sau din cel apropiat, din vechi opere inestimabile și din experiența tragică a unor basilei. E ca și cum am reciti, într-un fel, *Istoria secretă* a lui Procopius din Caesarea pentru a înțelege meditația din *Învățătură...* sau parabolicele „istorii” din *Istoria ieroglifică*, sau, peste secole, aromele versului lui Ion Barbu din *Isarlîk*. Nastratin Hogea din povestirile lui Anton Pann celebrează prin Ion Barbu „călătoria” feerică spre Isarlîk: „Un drum băteam aproape de alba Isarlîk”. „Virstele” „balcanismului literar” (Dimitrie Cantemir și Anton Pann), etapele acestuia se edifică prin recursul la operele unui timp policrom, de un pitoresc inimitabil, cu savori aparte și cu o sensibilitate dominată de vizual, de o veritabilă semiotică a privirii, loc privilegiat al „intrării” în zonele unei literaturi cu multiple contacte, cu interferențe și marcată de liminalitate. Confluențele examinate de Mircea Muthu

sunt elocvente: *sacrul* (inaugural) și expansiunea *profanului*; meditația asupra istoriei; heterogenitatea surselor (arabe, luminile mediteraniene); „sofianicul” ortodoxismului românesc; ciclicitatea; emergența formelor literare propriu-zise etc. Sunt etapele – remarcă autorul – marcate de „trecerea de la balcanitatea profund tragică din timpul dominației otomane la balcanismul literar-artistic”.

Preeminența literaturii este dominantă volumului al II-lea și panorama este elocventă atât prin motive, printr-o anume percepție a realului și printr-o sensibilitate aparte, ritualuri, ceremonial etc., cât și prin validarea unei creații rezistente, estetic vorbind. Spectacolul e uimitor prin culoare, gestică, tipologie, savoare și pitoresc. Mai presus sunt citiva scriitori precum: Ion Ghica – amintirile sale sunt un veritabil itinerar al umbrelor și siluetelor, moravurilor și tradițiilor, un itinerar al unui univers indelebil prin reprezentări absolut memorabile –, Anton Pann, I.L. Caragiale, Al. Macedonski (portretele din *Năluci din vechime* sunt desenate sigur și expresiv), Mateiu I. Caragiale, Mihail Sadoveanu, Emanoil Bucuța și Panait Istrati (lumea acestuia din urmă este o combinație fermecătoare de orient și de culoare mediteraniană). Poate ar fi să-i amintim tot aici pe Gala Galaction și pe Sărmanul Klopstock, cel de-al doilea cu *Biblia unui trecut* și cu unele pagini din *Feciorul lui nenea Take Vameșul*. Tragicul și umbrele istoriei, mitul și degradarea istoriei, aventura spiritului și călătoriile înțeleptului Nastratin Hogea, fantasticul și gustul irepresibil pentru povestire (*Ostrovul lupilor* și personajul lui Mihail Sadoveanu Mehmet Caimacam), romanul istoric și povestirea înțeleaptă (*Divanul persian*) fac parte din acest cosmos mereu regenerat și prezidat de motive fundamentale.

Literatura pusă în acest context conceptual și ratificată, așadar, de criteriile istorico-estetice ale *balcanismului literar*, se legitimează, prin urmare, dincolo de anumite epetete de tipul pitorescului, al exoticului, al pasișii folclorice dubioase. Poate că e momentul să cităm din Ion Barbu un pasaj unde elogiul său pentru *Craii de Curtea-Veche* se transformă într-o concentrată definiție a literaturii redescoperite în orizontul balcanismului de Mircea Muthu: „Nu cunosc meditație mai gravă – scrie Ion Barbu în *Răsăritul craiilor* – asupra ticlurii și aventurii Ființei ca această carte de înțelepciune, pe care un act de discreție și gust o disimulează sub grele catifele de pitoresc oriental”. O literatură își asigură identitatea, iar poetul din ciclul *Isarlîk*, din *Nastratin Hogea la Isarlîk* și din *Domnișoara Hus* celebrează un atare univers ispitit nu de culoare doar, ci și de umbrele grave ale unei lumi.

Premisele categoriei de balcanism, expansiunea sa în sud-estul european și recunoașterea balcanismului literar drept o categorie tipologică și o realitate estetică, amintirea mitului bizantin etc. sunt obiectul unor disocieri și determinări semantice, categoriale. Iar la sfârșitul lecturii celor trei volume, avem să recunoaștem în Mircea Muthu un cercetător consacrat unui spațiu și unei culturi ce-și afirmă, sub specia meditației și a creației, deplina existență. E un merit incontestabil și un demers în totul remarcabil.

Poeme de Grigore Scarlat

Amintire

Acolo se adunau norii,
Ca niște care mergînd la tîrg,
Pline cu grîne, porumb,
Vîndute negustorilor pe mai nimic.

Nori grei, nori de furtună,
Prăvălind plopi, acoperișe de tablă,
Smulse și lovite de porți
Pînă treceau drumul, la vecini.

Și norii din munți,
Nu ocoleau niciodată cîmpia –,
Resemnata ca o femeie,
Ca o biată femeie rămasă singură
În calea vijeliei.

Cîteodată trăznetul,
Despica stogul de paie, uscat,
Făcînd ca vîlvătaia să lumineze
Ograda oropsitului gospodar.

Dar ce vă spun,
Se întîmplă într-un alt secol,
Azi, nici norii nu se mai adună,
Acolo, în munții imaginați.
Și totuși, fulgere brăzdează
Satul de la un capăt la altul,
Ca o amintire ce nu poate fi incendiată
De mii de trăznete.

Asemănare

Nu știu cum este pe Coasta de Azur,
Dar pe cea din nord-vest
O știu prea bine:
Din pustă, vîntul îți îngheață oasele,
Iar nările ți se lipesc
De parcă firișoare de aracet
Ar fi fost pulverizate în zori.

Plecasem din Sătmarul hibernal
Să revăd Oradea –,
Primul mare oraș pe care
L-am văzut în copilărie.

Și, cîteodată, este mai lesne
Să reintri în mirajul citadin
Alături de un vechi coleg, de liceu –,
Fericit acest coleg,
Căci soarta l-a ancorat aici.

Și cum viețile noastre
Sunt ca niște delte în plămîinii Tisei,
Ne-am zis că imaginile hiperbolice
Ale urbei din vest,
Ne vor înlesni trecerea, curgerea,
În apele involburate ale rîului,
Încît, într-o zi, vom ajunge
În apa sărată – a mării.

Dar, pînă atunci, la întoarcere,
Pe turnurile Sătmarului am zărit
Un vultur ce plana deasupra orașului.
Doamne, și ce asemănare, izbitoare,
Cu „Vulturul negru” pe care-l lăsasem
Să vegheze în urbea din vest,
Să zboare deasupra Crișului Repede.

Jurnal suedez III

- 14 -

Gabriela Melinescu

Decembrie 1990

NOTĂ. Transcriind părți din *Jurnalul suedez III*, elaborând, după exigențele meseriei și vocației de scriitor, am ajuns brusc la ideea că scrisorile lui René sunt niște texte speciale, de parcă ele nu mi-ar fi fost adresate numai mie din acel timp. Eram, ca mulți alții, într-o perpetuă așteptare, închisă într-un „ghetou“, trăind mereu cu frica de a fi „vizitată“ la „domiciliu“ de inși obscuri, plini de insinuantă amenințare, luând riscul de a ieși pe stradă unde puteam întâlni moartea prin accident sau desfigurarea.

Citind acum scrisorile lui René și traducându-le din franceza lui subtilă, având un stil original și vital, pe care, poate, nu întotdeauna am reușit să-l redau în forma lui cea mai potrivită, îmi dau seama că ele pot fi adresate oricărui cititor care vrea să întâlnească „virginitatea“ și „spontaneitatea tipică numai manuscrisului“, stil epistolar atât de iubit și apreciat de Vassili Rozanov (publicat la *L'Âge D'Homme*, în 1981, în excelenta traducere a lui Jacques Michaut, cu titlul „*Esseulement*“ et „*Mortellement*“). Citez aici, din carte: „Stilul corespondenței e cea mai bună expresie de autenticitate care nu se compară niciodată cu o carte, fruct al unei munci elaborate, al unei gândiri mutilate în mod voluntar, slăbită de restricții și efort. A regăsi sinceritatea primului jet, virginitatea care n-a fost «linsă» de limba de bronz a lui Gutenberg, a citi o operă debarasată de toți intermediarii, edulcorând savoarea și naturalul, opera în care autorul e așa cum e, asta există numai în manuscrise, căci orice scriitor există în manuscrise“.

Subscriu cuvintelor lui Rozanov, deși în timpul nostru accelerat de tehnică aproape că nu mai există acea „virginitate“, „spontaneitate“, nici măcar în scrisori...

Traducând scrisorile lui René mi-am dat seama că ele nu-mi aparțin numai mie, azi fiind o altă persoană, cu un alt ego creator, dar prin calitățile lor de „text viu“ ele ar putea aparține și unor cititori care s-au găsit în aceeași situație plină de paroxism ca mine, cea de demult, și aceste scrisori vii constituiau singurul suport vital pentru a supraviețui.

Hotel Europa, Sarajevo.
Ziua a doua a despărțirii noastre.

GAVRÉA, *mon coeur*. Mi se părea că va fi mai ușor de data asta să ne despărțim, dar mă înșelasem profund. Nu-mi dădeam seama prea bine că ne despărțeam: totul era atât de ireal, abstract și totuși câteva minute după plecarea ta acea tristețe veche de estropiat s-a aruncat peste mine ca să se răzbuie pentru timpul fericit petrecut împreună. Mi-am dat seama că nu pot și nici nu vreau să trăiesc fără tine. Știam

asta în mod abstract; acum o știu în mod concret.

Am condus toată noaptea, făcând un mare efort pentru a învinge oboseala din tristețe și la ora patru dimineața m-am găsit la porțile Belgradului, unde m-am prăbușit într-un parking. După două ore m-am trezit părându-mi-se că dormisem mulți ani. Curioasă impresie! Nu mâncasem de când ne-am despărțit și stomacul meu s-a îndreptat către un restaurant din centrul orașului. După ce am mâncat enorm, am adormit din nou, de data asta în restaurant. Nu știu cât am stat adormit la masa mea, dar chelnerul m-a trezit cu multă insistență. Vroia să fie plătit pentru că munca lui se terminase. Te-am visat și el m-a întrerupt din somn. L-am privit cu furie și tristețe. M-a întrebat dacă sufeream de *mal d'amour*. I-am răspuns: De ce mă întrebați asta? Pentru că, a răspuns el, când suferi de *mal d'amour* barba crește cu mult mai repede.

Am rămas fără replică, mulțumindu-mă să-i dau un bacșiș bun (aproape balcanic!). L-am părăsit pe chelnerul meu filozof reluându-mi drumul pe un soare arzător, fără milă, pentru a ajunge la Sarajevo după-amiaza. Nu voi deveni niciodată musulman!

Te las spunându-ți că te iubesc: pur și simplu!

Al tău, René.

23 iulie 1974

A șaptea zi de la despărțirea noastră.

GAVRÉA, *ma bien aimée*, aștept tot timpul vești de la tine! Datorită protecției tale am ajuns cu bine la Pacotane.

În timpul călătoriei am răcit, lucru care m-a împiedicat să gust apa mării. La asta trebuie adăugată și reticența – așa zice chiar repugnanța – pe care o resimt de fiecare dată când petrec vacanțele la mare.

Îi găsesc pe oameni cu totul indecenți în bikinii lor, cu maiourile lor de Tarzan, pozele lor semisportive, atitudinea lor decontractată și pieile lor frumos bronzate. Îmi ia de obicei trei-patru zile înainte de a mă decide de a exhiba bietul meu corp și, după ce am primit primele raze de soare, devin ca ei, sportiv, decontractat, bronzat, stupid de sănătate.

De data asta sunt în ziua a cincea și nu mi-am exhibat corpul. Un om îmbrăcat pentru toamnă cu o eșarfă la gât va crea mereu o impresie ciudată printre oamenii mai mult sau mai puțin goi. *C'est louche!* Mi se pare că aud comentarii în spatele meu: Când se va decide asta să se dezbrace? Ce poate să ascundă?

Un guturai, bravi oameni, un mare-mic guturai susținut de o rigiditate

aproape dogmatică de a exhiba corpul pentru toată lumea. Asta, cred că este un sentiment foarte aristocratic!

A propos de goliciune, azi-noapte am avut un vis curios. Am visat că-mi pierdusem hainele la București și că intrașem într-un restaurant care semăna ciudat cu Bucur, pe care-l cunoști desigur. Eram gol-goluț, însoțit de o persoană pe care, din păcate, n-am putut s-o identific. Nu aveam nici o jenă și nici o rușine să fiu gol printre oameni îmbrăcați, când persoana care mă însoțea mi-a spus brusc că trebuia cel puțin să-mi pun mâinile în fața sexului, așteptând hainele pe care el (sau ea) îmi promitea să le caute. Numai punându-mi amândouă mâinile peste sex, abia atunci am resimțit o mare rușine. Unei chelnerițe i s-a făcut milă de mine și mi-a dat un șervet pentru a-mi elibera mâinile, căci trebuia să mănânc, și pentru a mă apăra de privirile celorlalți. Abia am avut timp să mă acopăr cu șervetul că m-am trezit brusc. Vis ciudat și plin de semnificații. Îți dau ca temă interpretarea acestui vis pentru viitoarea ta scrisoare. Toate gândurile mele sunt îndreptate către tine – mă întreb ce faci la o anumită oră din zi, la o anumită oră din noapte. Încerc să comunic cu tine prin stele, dar biocurenții care emană din corpul meu nu au o rază de acțiune decât de câțiva metri. Deci nu e de mirare că nu primesc nici un semn de la tine. Și totuși, uneori mi se pare că ești foarte, foarte aproape de mine, că îți pot atinge fața, părul. E o senzație scurtă dar foarte intensă. Plătesc aceste clipe scurte de plenitudine cu mult vid, mult, mult...

Te părăsesc numai pentru o clipă! Aștept vești de la tine cu mare nerăbdare. Te îmbrățișez cu tandrețea pe care o cunoști. (Nu ne uita.) Al tău, ca întotdeauna, René.

Vineri, 26 iulie 1974

A zecea zi de la despărțirea noastră.

GAVRÉA, *mon coeur*, am primit scrisoarea ta ieri dimineață și mi-a încălzit inima. În afară de zece cuvinte care mi-au scăpat, cred că am înțeles totul, esențialul scrisorii. Și eu sunt bolnav de dor de tine. Cu toată durerea mea mi-am expus bietul meu corp alb la plajă și am primit atâtea soare ultimele trei zile încât am aerul unei bune fripturi de porc. Senzația cea mai agreabilă a fost contactul cu apa mării. Înot în fiecare zi kilometri întregi și bietul meu corp ruginit începe încet-încet să-și regăsească vigoarea. Dar sunt departe de a avea acea alură decontractată pe care o admir și o detest la alții și nu am încă acel aer stupid de sănătate.

Sunt ciudate zile de vacanță pe care le petrec la acest Club Mediteranean, o adevărată colivie aurită: un ghetou. Marile probleme sociale și politice ale epocii noastre nu trec niciodată dincolo de zăbrelele clubului. Nimic nu e făcut ca să neliniștească acest cadru burghez al celor veniți aici să se refacă, să-și recâștige condiția fizică care le va permite să țină piept muncii la uzină (dacă sunt ingineri sau maiștri), la școală (da-

că sunt profesori sau învățători), la spital (dacă sunt medici sau infirmieri), la bancă sau birouri (dacă sunt directori, șefi sau subșefi). E o adevărată Valhalla. Nu trebuie deci deranjat prânzul acestor războinici cu solda unui capitalism în putrefacție.

Și totuși se pot întâlni, din când în când, oameni interesanți care sunt deschiși, radicali și democrați. Nu e totul negativ în clubul ăsta.

Se locuiește în case mici și colibe polineziene. Se doarme în cântec de greieri și se trezește în cântec de păsări. E un contact de 24 de ore cu natura: aerul e proaspăt, marea și firmamentul la fel. Un asemenea contact ar fi imposibil dacă s-ar petrece vacanțele într-un hotel. Totul este deci minunat! Nu-mi lipsește decât un singur lucru: Tu!

Pe această tristă constatare termin această scrisoare puțin absentă dar teribil de reală. Te îmbrățișez cu mult realism: cu capul vid și uscat de soare și cu inima umflată de absența ta! René.

P.S. Am întâlnit la Club un Domn foarte serios care face astrologie. Mi-a spus că pentru a face un Zodiac complet trebuie știut locul nașterii. Al meu este Anvers, care se află în Belgia. Aștept Horoscopul-Zodiac cu multă nerăbdare!

Sâmbătă, 27 iulie 1974

(Unsprezece zile de la despărțirea noastră.)

Gabriela, *mon amour*. Ignoranța mea e mare. Voința mea de ignoranță e și mai mare. Azi mi-am dat seama că arborii, la fel ca și oamenii, sângerează când li se taie o ramură.

După cum știi, locuiesc într-o „pinette” (lemn de pin). Azi-dimineață m-a trezit zgomotul unui fierăstrău. Era grădinarul clubului care tăia ramurile de jos ale unui pin magnific. Spre marea mea stupeoare am remarcat că pinul sângera cu o sevă albă. L-am întrebat pe grădinarul iugoslav, care vorbea puțin italiană, dacă asta era normal. Bineînțeles că era normal, a răspuns el începând să-mi facă o întregă teorie despre relația dintre oameni și arbori – că ar trebui reconciliați arborii și oamenii, că ar trebui redate orașelor arborii, altfel păsările vor muri și dacă păsările vor muri, vor muri și oamenii, zdrobiți de betonul nemilos. Am fost foarte impresionat de cuvintele bătrânului grădinar, regăsind în ele multe din ideile discuțiilor dintre Corbusier și arhitecții sovietici din anii 1920.

Îmi dau seama, din păcate, că n-am putut să-ți dau o imagine mai vie de ce s-a petrecut în această dimineață, pentru că sunt încă mereu sub lovitura emoției.

Ieri seară, luna avea un luciul de argint și cerul era spălat de impurități. Un alt exemplu de ignoranță a mea, când fiul meu cel mare (14 ani) m-a învățat despre stele spunând că acelea pe care le vedem strălucind sunt deja moarte și că trebuia să așteptăm milioane și milioane de ani lumină până când această confirmare vizuală ne va parveni. Cum vezi, nu ai greșit prea mult când mi-ai

Gabriela Melinescu și René Coeckelberg.

spus că aveam un spirit prea geometric și totuși, Domnul fie laudat, am o fan-tezie sigură. Îți spun toate astea ca să știi cât însemni tu pentru mine. Grație deschiderii tale extraordinare asupra lucrurilor și lumii am început să deschid ochii, redându-mi gustul pentru dimensiuni înalte – lirice și metafizice.

Îți voi fi recunoscător veșnic! Vreau de asemenea să știi că nu m-am simțit niciodată atât de bine, în toate sensurile, cu o ființă omenească cum m-am simțit cu tine și că, fără să cad în exagerare lirică, cred că noi ne merităm. Nu ne uita!

Te strâng tare de mine, te sărut.
Al tău, René.

Marti, 31 iulie 1974

(Cincisprezece zile de la...)

Gabriela, *mon coeur*. Da, e adevărat; iubesc corpul tău și emanațiile lui, esențele și mirosurile lui, căldurile și fricile lui, sudorile și neliniștile lui. Iubesc de asemenea casca ta de războinic, ochii de sălbăticiune și mâinile de „compagna” –, aș vrea să uit picioarele tale de Vișnu dar asta nu e posibil. Da, iubesc toate astea și chiar mai mult decât atât. Dar iubesc mai ales suflul tău, solida, indiscutabila ta naivitate, felul tău de a pune

mâna pe umărul meu, marea ta capacitate de a înțelege, de a mă înțelege și de a te înșela, lirismul tău concret și viziunea ta poetică asupra oamenilor și lucrurilor. Iubesc de asemenea prietenia ta în același timp violentă și voluptoasă – marile tale comunicări, marile tale furii. Și când iubești toate astea, te simți bine singur când ești singur. Eu sunt foarte singur.

Vacanțele se termină mâine. Am primit mult soare, am înotat mult. Am iluzia că bateriile mele sunt încărcate din nou: o să vedem dacă ele vor ține bine în fața probelor care mă așteaptă. Am îndoielile mele!

N-am primit decât o singură scrisoare de la tine de când ne-am despărțit și asta mă întristează puțin. Credeam că poșta a funcționat puțin mai bine dar poate că tu nu mi-ai scris. Ai primit scrisorile din Sarajevo?

Voi fi la Stockholm pe zece august și sper într-adevăr să găsesc o scrisoare lungă de la tine.

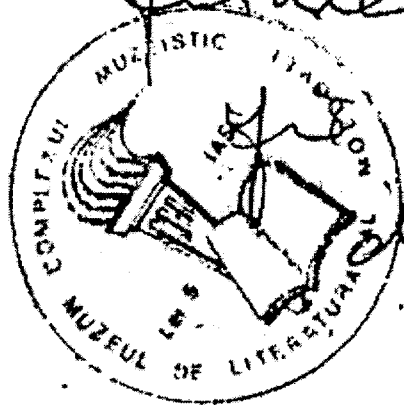
Te îmbrățișez puternic spunându-ți: nu ne uita!

Al tău fără rezerve și teamă, René.

Scrisori din trecut*

Pentru Ania,
ca să-ți aducă aminte
de seara în care u-a
feseccat x ce să
meren' le fel
de fericite ce atun,
Ana Blandiana

* Ana Blandiana acordind autografe, în 1971, la Muzeul Literaturii.

Memorii

Zaharia Boilă

Jurist și ziarist, rudă prin alianță cu Iuliu Maniu, Zaharia Boilă (n. 29 nov. 1892 – m. 26 iunie 1976) este o figură ilustră a Clujului interbelic și postbelic. A fost directorul ziarelor clujene *Patria* și *România Nouă*. Participă, totodată, nu numai la viața politică a Bucureștiului, ci și la boema lui. Astfel, Vlaicu Bârna își amintește cum pe „ușa rulantă” a celebrei cafenele literare „Corso” intră, „cu bastonul pe braț, Zaharia Boilă, directorul ziarului «România Nouă» din Cluj și deputat, ziarist și șahist remarcabil, client al sălii de la etaj, unde nu întârzia să urce”. Face parte din cercul de prieteni apropiați ai lui Ion Vinea, fiind partenerul de șah al poetului (în sala de șah și biliard, așa-zisa „Academie”, de la etaj, a cafenelei „Corso”). E prezent, adeseori, și la faimoasa „masă a ardelenilor” din aceeași cafenea bucureșteană, după cum e membru al pitorescului Club al „Știgliților”. Ca gazetar și om politic a publicat câteva lucrări cu titluri incitante: *Catehismul românului cinstit*, Cluj, 1920; *Un braconier politic: Octavian Goga*, Blaj, 1924; *Conspirația din Sub Hurubi. Însemnările unui fost „student” din Blaj*, Cluj, 1931 (semnată cu pseudonimul Aral Chazi). În anii stalinismului românesc e arestat în trei rânduri: 1947-1948; 1950-1956; 1961-1963. De menționat că fiii lui Zaharia Boilă, Matei și Ioan, fiica sa, Elena, precum și prietenul lor Nicolae Balotă, au fost arestați și ei în 1956 pentru tentativa de a expedia în Occident un memoriu referitor la încălcarea drepturilor omului în regimul comunist.

În fine, cititorul interesat de alte detalii și date ale vieții și activității lui Zaharia Boilă poate consulta *Fișa autobiografică* a memorialistului, publicată, de editor, în fruntea *Amintirilor și considerațiilor...* (Biblioteca Apostrof, 2002).

Memoriile lui Zaharia Boilă au fost scrise în anii 1973-1974. Volumul este axat pe formarea României Mari, în special pe Unirea Transilvaniei cu România, apoi pe spargerea României Mari; amintirile directe și indirecte (intermedie de alți martori la întâmplările istorice) ale lui Zaharia Boilă acoperă perioada 1910-1940 din istoria României, în special din cea a Transilvaniei. Iar personajul principal al acestor memorii (deghizate, din cauza epocii în care au fost scrise, în haina mai obiectivă a studiilor istorice) este nu memorialistul însuși, ci Iuliu Maniu.

APOSTROF

Zaharia Boilă

Cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord

Regele Carol II nu numai că nu a ținut seamă de avertismentele date de sovietici, ci după câteva zile a mers cu un pas mai departe: la 18 iunie 1940, a doua zi după căderea Parisului, a înființat Partidul Națiunii, de tip totalitar, proclamându-se pe sine „președinte”, pe Ernest Urdăreanu șeful Statului Major, pe eternul fripturist de la Bistrița, Victor Moldovan, secretarul general al partidului. Satul ardea și paranoiul nostru de rege se juca de-a partidele.

Dar dacă lui Carol II îi ardea de glume, sovieticii sunt consecvenți și necruțători. În după-masa zilei de 23 iunie 1940, se întrunesc la locuința lui Maniu (din Caragea Vodă 26) fruntașii Partidului Național Țărănesc – nu în calitatea lor de membri ai comitetului central, deoarece organele statutare ale partidului și-au încetat activitatea din februarie 1938 – pentru a discuta situația, în legătură cu apelul regelui Carol II de a se înscrie în noul Partid al Națiunii. Trebuie să recunoaștem cu tot regretul că mai mulți dintre cei prezenți s-au pronunțat pentru înscriere în Partidul Națiunii. Dar Maniu nu a cedat. Unuia dintre oratori, care în toiu discuției a riscat să

spună că: „Partidul Națiunii va fi salvatorul țării”, Maniu i-a replicat îndrăjit: „Sunt cu totul de altă părere. Partidul Națiunii va fi ciocol de națiunii și nu salvatorul ei”.

Fruntașii au plecat de la locuința lui Maniu îngândurați, dar n-au ajuns nici pînă la Bulevardul Dacia și au auzit urletele vînzătorilor de gazete: „Ediție specială. Nota ultimativă a guvernului sovietic!”.

În notă se spuneau cam următoarele: „Guvernul român, în ciuda avertismentelor date, a continuat cu orientarea sa profascistă. *Guvernul sovietic se vede deci nevoit să ia anumite măsuri de securitate. Pretinde neîntîrziat cedarea Bucovinei de Nord și a Basarabiei, teritorii cari au fost răpite de la Rusia etc.*”.

Predarea notei sovietice a căzut ca o bombă asupra lumii politice românești, tratată de altfel în panică și din cauza dezastrelor militare franco-engeleze. Regele Carol II, care – după cum am arătat – a început de mult să se simtă înfierbîntat și plictisit, și-a pierdut definitiv capul. Zadarnic a făcut apel la Hitler, trebuia să înghită lovitura Kremlinului, fără crîcnire. Pretențiile rusești asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord au fost doar omologate încă din iulie 1939, pe de altă parte hitleriștii n-au fost încă pregătiți pentru atacul contra Rusiei Sovietice.

Carol II ar fi dorit să aibă avizul sfetnicilor. Dar unde erau aceștia? Încă din fe-

bruarie 1938 el nu mai avea sfetnici, numai secretari și șefi de cabinet, care nu dădeau sfaturi, ci executau numai ordinele. Dar ce ordine ar fi trebuit să dea? Maniu și-a ținut de datoria sa să-l prevină pe rege ca la nici un caz să nu accepte nota ultimativă a Sovietelor. Să se opună întocmai cum au făcut finlandezii. Regele nu a acceptat sfatul lui Maniu. În cele din urmă, regele Carol II a hotărît să cedeze. Noul ministru de externe, Constantin Argetoianu – Gr. Gafencu a fost trimis la Moscova într-o misiune oficială – a acceptat nota sovietică de a ceda Basarabia și Bucovina de Nord, fără împotrivire armată. Noul ministru de externe, C. Argetoianu, desigur la ordinele regelui și cu aprobarea primului-ministru Gh. Tătărescu, a comunicat cabinetelor de la Londra și Paris că guvernul român renunță la garanțiile franco-engeleze asupra hotarelor noastre.

Fapta constituie un act de *trădare de patrie*, în toată puterea cuvîntului, dar în același timp însemnează și o stupiditate politică.

Asupra actului renunțării i s-a dat lui Maniu următoarea explicație: se presupune că renunțarea la garanții a fost sugerată, poate chiar solicitată, de guvernul german. „Nu se putea – spunea a doua zi consilierul Rintgen – ca, după semnarea protocolului Fabricius (25 mai 1940), hotarele României să fie garantate de către două mari puteri cu care Germania se găsește în stare de război.”

(În altă ordine de idei, pentru a învedere ce stofă de „domnitor” era Carol II, voi cita o scenă povestită mie – cu cîțiva ani în urmă – de profesorul Silviu Dragomir, ministrul minorităților în guvernul Tătărescu, cărui guvern i-a fost adresată nota sovietică.

„În consiliul de miniștri unde s-a discutat și s-a acceptat ultimatumul sovietic, după ce Tătărescu și-a prezentat demisia,

la plecarea miniștrilor, regele i s-a adresat ministrului de finanțe, Mitiță Constantinescu: «Mitiță, rămii, că am ceva să-ți spun».

Noi, ceilalți miniștri – a continuat Silviu Dragomir –, am privit unul la altul, ne-am oprit în foaierul Palatului, deoarece eram curioși ce a putut să spună regele lui Mitiță? Unul dintre noi a riscat părerea: «Să știți că are să-i ofere formarea noului guvern. Vodă ține foarte mult la Mitiță». Peste puțin timp, a apărut Mitiță între noi și s-a dezlegat enigma. Colegul nostru de acum, fostul ministru de finanțe, ne-a spus: «Regele mi-a cerut următoarele: 'Apropo, Mitiță, să-ți bați capul cum m-aș putea despăgubi în urma pierderii fabricilor mele de zahăr din Basarabia?... Ai putea eventual la rezezeală să vii cu un decret – adică cu un contract de cumpărare pe seama statului *antedat*'». «Ce i-ai răspuns?», l-am întrebat pe Mitiță. «Ce să-i răspund la o asemenea sugestie? Am considerat cele spuse de rege drept un banc».

Trebuie să notăm că guvernul regelui Carol II – în afară de actul renunțării la garanțiile franco-engleze – a mai săvârșit un act mîrșav în plus, un act profund nepatriotic. Profesorul Nicolae Iorga, despre care nu se putea spune că nu a fost un adept al regelui Carol II, a prezentat în ședința Senatului un memoriu-protest în chestiunea Basarabiei și Bucovinei de Nord, iscălit – cum spunea dînsul – „de cîteva persoane care au jucat un rol în făurirea Unirii provinciilor”. (Memoriul era semnat de Iuliu Maniu, Alexandru Vaida, dr. Constantin Angelescu, Constantin Brătianu, Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Silviu Dragomir, Ionel Pop, Mihai Popovici, Nicolae Bălan, Alexandru Niculescu, Onisifor Ghibu etc.) Șeful guvernului, Gheorghe Tătărescu, s-a opus ca memoriul să fie publicat, sub pretextul că era iscălit și de persoane care nu dintr-un sentiment patriotic au procedat, ci din ură față de regim.

Acceptarea notei sovietice, adică renunțarea fără rezistență la două provincii, în mod normal trebuia să provoace o schimbare de regim. La noi, regele Carol II, asumîndu-și personal sarcina guvernării, ar fi trebuit să se demită singur, ceea ce – cel puțin deocamdată – nu-i surîdea (în curînd va bate însă ceasul). Amoral și inconștient cum era, nu catadicsea să facă cel puțin acum *mea culpa*.

Partidele politice erau denunțate ca vinovate, precum și oamenii politici. În primul rînd, firește, Iuliu Maniu, al cărui nume nici nu se putea pronunța.

De zece ani de zile, de cînd a venit în țară, nici o lună nu a tolerat să guverneze partidele, inaugurînd un regim absolutist, la început camuflat și după cîteva ani pe față, oficial. Și acum nu se rușina să declare vinovate partidele politice, care tot timpul au fost combătute de scribii și agenții lui și ai doamnei Lupescu.

La 4 iulie, primind în audiență o seamă de oameni politici, declară în fața lor: „M-am hotărît să mă despart de bătrîni, pentru că aceștia au dus țara la prăpastie”.

Partidele politice, neavînd la dispoziție presă liberă și nici tribuna parlamentului, nu aveau cum și nu aveau unde să protesteze și să arate adevărul. Pe generalul Ion Antonescu, deoarece acesta a înaintat regelui un memoriu în care a protestat contra felului de a soluționa criza, regele l-a internat la Mănăstirea Bistrița.

A fost alcătuit un guvern sub președinția inginerului Gigurtu Ion, în guvern fiind introduși și 4 legionari. La Externe a fost numit Mihail Manoilescu.

„Conferința” de la Salzburg

Hitler – plictisit de stăruințele continue ale maghiarilor de a li se permite să lichideze rapid și radical problema, adică „diferendul” lor teritorial cu românii – le-a promis că va interveni pe lângă guvernul român, „sfătîndu-l” să fie mai înțelegător în chestiunile litigioase.

Potrivit cu aceste promisiuni, a invitat delegația guvernului român *ad audiendum verbum* la Salzburg. Dar cei de la Budapes-

ta nu-și puneau mari nădejdi în serviciile „bunului mediator”. Existau și păreri la Budapesta că, folosindu-se constelațiunile create prin ofensiva sovieticilor în România și nu mai puțin în virtutea acordului secret cu guvernul de la Moscova, să-l pună pe Hitler în fața unui *fait accompli*, atacînd România. (În conventiculele secrete, ministrul de externe ungar, contele Csáky, a citat și apostrofarea lui Göring: Eu nu înțeleg pentru ce vă certați voi, maghiarii, cu românii asupra Ardealului, doar Ardealul este pămînt german!)

La Salzburg s-au dus Ion Gigurtu, primul-ministru, și Mihail Manoilescu, ministrul de externe. Hitler a primit relativ bine pe emisarii guvernului român, spunîndu-le că „în general este mulțumit de felul cum se comportă regele Carol II”, dar că este de părere ca „diferendul” ce există cu ungurii să fie soluționat în mod pașnic, prin arbitraj, deoarece ar fi penibil pentru el ca „doi aliați buni ai Germaniei să se încaiere la marginea imperiului” (*an dem Rande des Reiches*).

Nu știm dacă au sesizat cei doi agenți ai lui Carol II ironia ce radia din cuvintele lui Hitler și caracterul imperios al comunicării sale, dar știm precis că sosind acasă, au relatat regelui și conferinței consilierilor regali că au fost „foarte bine primiți de Hitler și că, deci, nu există nici un motiv de îngrijorare”. Nu știm dacă Manoilescu din nepricepere sau din inconștiență a întrelăsat să insiste asupra „sfatului binevoitor” al lui Hitler, care de fapt echivala cu o poruncă, să se soluționeze diferendul cu maghiarii prin *arbitraj*.

(Sabin Manoilă, directorul Oficiului Statistic, i-a relatat lui Maniu că la Salzburg, în cursul conversației, la un moment dat Hitler l-a întrebat pe Manoilescu cît de mare este Ardealul? Manoilescu – ministrul de externe al României – nu a știut să spună cifra exactă, i-a răspuns lui Hitler într-o doară că este de cca. 140.000 km², în loc să spună că este de 102.000 km². Hitler a replicat: „În cazul acesta ați putea ceda ungurilor 1/3”. Deci Manoilescu a greșit în favoarea maghiarilor cu vreo 13.000 km².)

În discuție a intervenit și Gigurtu spunînd între altele:

„– Este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să fie defalcate teritoriile din corpul Ardealului. Maghiarii locuiesc răsfirați în orașe, în mijlocul mulțimii românești, iar secuii în 3 județe din centru”.

Gigurtu i-a atras atenția lui Hitler asupra bogățiilor naturale ale Ardealului, spre pildă gazul metan, care, chiar cînd exista Austro-Ungaria, urma să fie exploatat de către consorții germane. Nu ar fi just să ajungă acum în exploatarea exclusivă a ungurilor. Guvernul nu a comunicat nimic asupra celor petrecute la Salzburg, trăind și el și lăsînd și opinia publică să trăiască într-o dulce beatitudine, că totul se desfășoară satisfăcător. Informațiile le-am primit de la profesorul Silviu Dragomir.

Arbitrajul

Spre sfîrșitul lunii august 1940, guvernul german a invitat guvernul român să trimită un delegat la Viena, pentru a se pronunța asupra *propunerii guvernului ungar: de a supune diferendul teritorial între Ungaria și România unui arbitraj, la care ca arbitri să fie invitate guvernele german și italian*.

Regele Carol II l-a desemnat pe Mihail Manoilescu ca prim delegat al României și pe Valer Pop ca al doilea. (Mai tîrziu, Valer Pop a afirmat că plenipotențele lor au fost egale și comune.)

Se împlinise, deci, exact prognosticul lui Iuliu Maniu! Aflăm din dosarele secrete ale diplomaților ungari că Hitler nu admitea un război între unguri și români și a dispus ca cele două guverne de la Berlin și Roma să arbitreze asupra diferendului.

Ungurii au cerut, conform acordului secret încheiat în anul 1934 între Iuliu Gombös și Hitler-Göring, *pro primo*: întreg Ardealul, *pro secundo*: în prima etapă, în întregime 12 județe: Timiș-Torontal, Arad, Sălaj, Satu Mare, Maramureș, Someș, Bistrița, Mureș, Cluj, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune; apoi, partea cea mai mare din județul Turda, Tîrnava Mică, Brașov și Bihor, rămînînd românilor doar 6 județe: Hunedoara, Alba, Tîrnava Mare, Sibiu, Făgăraș și Caraș Severin.

În nota predată lui Ribbentrop, guvernul ungar a precizat că la nici un caz nu renunța la Secuime și nu admite coridor (peste teritoriul românesc).

Hitler a făcut unele observații asupra notei, în instrucțiunile sale date lui Ribbentrop cerînd ca toate cîmpurile de gaz metan să rămîna României; tot astfel, subsolul minier din Munții Apuseni și din Banat; firește, și teritoriile locuite de germani. Hitler a cerut ca toate bogățiile naturale ale Ardealului să rămîna în posesiune

nea României, „pentru a fi mai accesibile germanilor“. A rămas la libera apreciere a arbitrilor orașul Cluj (și eventual regiunea Năsăudului).

Cam pe la 25 august Mihai Manoilescu și cu Valer Pop au plecat la Viena, ducând cu ei o droaie de experți (statisticieni, geografi). La Viena, însă, Ribbentrop nu l-a admis la dezbateri decât pe Manoilescu.

La București, în noaptea de 29 spre 30 august și în cursul zilei de 30 august, s-au ținut mai multe consfătuiri sub președinția regelui. În ziare s-a dat un comunicat care anunța că în dimineața zilei de 30 august s-a ținut un Consiliu de Coroană. Cert este însă că *regele nu a așteptat hotărîrea Consiliului de Coroană, ci a trimis la Viena cu avionul un curier, care ducea procura cu depline puteri pentru Manoilescu, autorizându-l să accepte arbitrajul.* (Comunicat mie de profesorul Silviu Dragomir, fost ministru al lui Carol II.)

Deci toată înscenarea de la București cu Consiliul de Coroană a fost o farsă sinistră.

De altfel, nici după constituția veche, nici după cea dată de Carol II, nu se cunoștea instituția *Consiliu de Coroană*. În trecut, a fost un simplu obicei ca la ocazii însemnate regele să convoace la sfat, în afară de membrii guvernului, și alte persoane mai marcante (foști prim-miniștri, președinții Corpurilor Legiuitoare, șefii de partide, mitropolitul primat etc.). De astă dată, numărul persoanelor invitate s-a mărit în mod inutil, fără nici un sens. (Este interesant de reținut că regele Carol II, care cu doi ani înainte îl înălăturase pe Corneliu Codreanu într-un mod barbar, acum a dispus să fie invitate la Consiliul de Coroană toate rudele apropiate ale acestuia.)

Cu invitarea lui Maniu s-a întârziat. Autoritățile au raportat că nu l-au găsit la timp și astfel nu l-au putut aviza.

Primul Consiliu s-a ținut în noaptea din 29 spre 30 august 1940. Atunci s-a discutat și s-a votat asupra acceptării sau refuzării arbitrajului ca instanță de judecată.

Au votat *pentru* toți miniștrii, consilierii regali Gh. Tătărescu, Gh. Mironescu și Alexandru Vaida, de asemenea preotul Ioan Moța din Orăștie și Ion Zelea Codreanu, tatăl lui Corneliu. Au votat *contra* Constantin Brătianu, Victor Antonescu, dr. C. Angheliescu, A.C. Cuza, Mihai Popovici, Artur Văitoianu, prof. Silviu Dragomir, Victor Iamandi, mitropolitul Nicolae Bălan, Alexandru Niculescu de la Blaj, profesorul Iorga și Ion Mihalache (profesorul Silviu Dragomir mi-a relatat că, reproșându-i-se lui Alexandru Vaida votul pentru arbitraj, acesta a replicat: Nu contează cât pierdem din Ardeal, trebuie să ne păstrăm Piemontul).

Unele ziare au făcut confuzie între arbitraj, ca instanță de judecată, și sentința dată de arbitri, afirmând că a doua zi, în 31 august, Consiliul va vota asupra sentinței date de arbitri, ceea ce a fost o afirmație cu totul eronată. Guvernul nu s-a grăbit să lămurască problema. De altfel, nu a dezmințit nici zvonurile apărute în ziare, că Ion Mihalache a cerut în Consiliul de Coroană să se constate că a trebuit să acceptăm *arbitrajul* în urma notei *ultimative* date de guvernele german și italian. Ministrul Germaniei la București, Fabricius, îndată după apariția ziarelor, s-a prezentat la Ministerul de Externe și a cerut imperios să se dezmință zvonul cu *ultimatumul*, pretinzând

să se arate că guvernul român nu a fost forțat prin ultimatum să accepte arbitrajul, ci a *consimțit la arbitraj din voință liberă*.

Desigur, o dată acceptată instanța de arbitraj, trebuia acceptată și sentința acesteia, oricare ar fi fost ea, altminteri guvernele german și italian s-ar fi sesizat și ar fi socotit neacceptarea sentinței ca un act ostil, care ar fi avut urmări grave. De altfel, e lucru știut că atât dreptul civil, cât și cel internațional, nu cunosc cale de atac contra sentinței date de arbitri. (Se spune că guvernul a recurs la un șiretlic, față de intervenția ministrului german Fabricius, prezentând acestuia câteva exemplare ale ziarelor, special tipărite, cu dezmințirea zvonului asupra ultimatumului, lăsând ca restul exemplarelor să circule în public așa cum au fost tipărite în prima ediție. Astfel, marele public și lumea din provincie au rămas cu convingerea că arbitrajul a fost impus printr-o notă ultimativă a Puterilor Axei.)

Discursul lui Iuliu Maniu la Consiliul de Coroană

Parvenindu-i mai târziu invitația, Maniu nu a putut asista la mascarada discuției și votării asupra arbitrajului, fiind astfel scutit de o umilire și jignire inutilă, deoarece regele Carol II nu a așteptat hotărîrea Consiliului de Coroană, ci i-a trimis printr-un curier special lui Manoilescu plenipotența și îndrumarea să accepte arbitrajul.

Maniu a participat de-abia la a doua ședință, ținută în 31 august, când se cunoștea deja sentința celor doi arbitri. Cu acest prilej, Iuliu Maniu a rostit un discurs fulminant, adevărat rechizitoriu la adresa guvernării regelui Carol II și asupra procedurii adoptate în chestiunea arbitrajului. Maniu a protestat solemn în numele poporului din Ardeal și în numele întregii națiuni.

În ce privește subiectul principal al Consiliului, arbitrajul, Maniu a spus în rezumat:

– Arbitrajul este nul în formă și în fond. Consider prin urmare nulă și neavenită sentința dată de arbitri, care însemnează ciuntirea hotărârilor țării. Prin nici o Con-

stituție (din 1866, din 1923 sau cea din februarie 1938) nu a fost creată instituția Consiliu de Coroană, care a fost o adunare *ad hoc* și nu avea altă menire decât să dea sfaturi regelui și guvernului.

Nici regele, nici parlamentul, nu puteau cere sau accepta un arbitraj asupra teritoriului Ardealului. Un principiu de bază al procedurii în drept este că în cazul când reclamantul sau pîrîtul nu au calitatea de acționa, procesul nu se poate constitui și *de ipso* sentința este nulă.

În fond, sentința este nulă deoarece conflictul asupra teritoriilor Ardealului și Banatului a fost decis deja. Într-o notă trimisă la 26 octombrie 1918 lui Wilson, guvernul austro-ungar a renunțat la teritoriile ungare și a declarat că acceptă principiul autodeterminării. În virtutea acestui principiu, poporul român din Ardeal și Banat, care formează majoritatea populației, întrunindu-se în Adunare Națională la Alba Iulia, a declarat unirea celor 23 de comitate (județe) din Ardeal și Banat cu regatul României.

Conferința de Pace întrunită la Paris a ratificat hotărîrile de la Alba Iulia. Astfel, delegații autorizați ai poporului maghiar au fost invitați la Conferința de Pace, unde și-au expus punctul lor de vedere și pe urmă în localitatea Trianon au iscălit la 4 iulie 1920 tratatul de pace. Acest tratat nu se poate deci revizui prin arbitraj. Asupra pricinii dintre maghiari și români a fost deja pronunțată decizia. Prin urmare, avem de a face cu un *res iudicata*.

Starea de fapt și de drept creată în anii 1918-1920 a fost respectată întocmai timp de 22 de ani de părțile interesate. Ea nu se poate schimba decât prin război, *pe care noi îl înfruntăm, luptînd cu înverșunare pînă la ultima picătură de singe.*

Cineva l-a întrerupt pe Maniu și a spus:
– Nerespectarea sentinței arbitrilor poate să însemne război cu Germania, Italia și Ungaria, deci o sinucidere.

Maniu i-a replicat:

– Cedarea Ardealului fără luptă înseamnă dezonoare. Repet și eu cuvintele pe care le-a rostit un mare bărbat de stat. Pentru o națiune, ca și pentru oamenii singuratici, este la fel de valabilă axioma: Dacă e vorba să alegi între a trăi fără onoare sau a muri cu cinste, alegerea, pentru un bărbat, nu este grea.

Maniu a adăugat că încă în iulie a avertizat guvernul să nu angajeze tratative cu

guvernul ungar, deoarece singur faptul angajării unor astfel de tratative însemnează o imensă greșală și poate fi fatală în consecințe, după cum a și fost.

Argumentele lui Maniu, oricât au fost de impresionante și convingătoare, nu au dus la rezultate practice.

Căderea

În ziua de 31 august 1940, după a doua ședință a Consiliului de Coroană, regele Carol II l-a primit în audiență pe Iuliu Maniu, căruia i-a spus că a fost forțat să facă grele sacrificii pentru a salva țara de un dezastru cumplit, deoarece Hitler era gata să treacă România pe sub furcile caudine, ca și Cehoslovacia, dar acum Hitler a garantat tronul și hotarele țării.

Regele a făcut apel la Maniu ca acesta să arunce vâlul uitării peste nemulțumirile și disensiunile ce au existat, și, în ceasul acesta greu, să contribuie cu autoritatea și vasta sa experiență la reîntremarea opiniei publice, spre a putea supraviețui crizei de stat.

Maniu a răspuns regelui cam următoarele:

– Nu cred că Majestatea Voastră ați procedat corect și bine cu acceptarea arbitrajului. Cu tot riscul că vă amăresc sufletul, sunt dator să vă reamintesc că eu toate acestea le-am prevăzut și le-am prognosticat în momentul când ați instalat guvernarea Voastră personală.

Majestatea Voastră ați zîmbit și m-ați avertizat, m-ați pus la index și nici măcar acum o lună nu ați ținut cont de păreri mele. *Acum totul este prea târziu. Eu nu mai sunt în situația să colaborez cu Majestatea Voastră.* În ce privește apoi garanțiile date de Hitler și Mussolini, acelea nu au nici o valoare. De altfel, Hitler nu și-a respectat niciodată cuvîntul în trecut, față de nimeni. El vrea să cotopească atît Ungaria, cît și România, în cazul cel mai bun să le înfeudeze, ca pe niște țări satelite. Cred totuși că Germania va pierde războiul și Hitler nu-și va putea realiza planurile.

La insistența regelui, care l-a întrebat ce crede, totuși, că ar trebui să facă, Maniu i-a răspuns în felul următor:

– Un ultim sfat ce vi-l pot da este să numiți un guvern de funcționari, cu misiunea să facă alegeri libere și să readucă țara la un sistem reprezentativ parlamentar. În politica externă să mențineți o strictă neutralitate.

*

Conform sentinței arbitrilor, i-au revenit Ungariei circa 45.000 km². Este interesant de reținut că nici presa maghiară și nici cea română nu au publicat date statistice oficiale asupra teritoriilor cedate, măcar că ar fi fost de datoria lor.

Această sarcină a îndeplinit-o agenția de presă sovietică TASS, care, în 3 septembrie 1940, a publicat următoarele date, pe care le putem considera aproximativ exacte: în cele 9 județe întregi, Sălaj, Satu Mare, Maramureș, Someș, Năsăud, Mureș, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune, și în cele 5 părți de județe, Bihor, Cluj, Tîrnava Mică, Tîrnava Mare, sunt 2.609.007 locuitori, din care:

români 1.034.903 = 49,9%

maghiari	968.064 =	37,1%
evrei	148.649 =	6,7%
germani	72.109 =	2,8%
ruteni	28.098 =	1,1%

restul, alte naționalități.

*

Bineînțeles, românii au fost literalmente zdruncinați sufletește în urma celor hotărîte. Dar trebuie să notăm că nici unguerii n-au fost mulțumiți.

Ce-i drept, în presă nu s-au strecurat glasuri potrivnice, dar din relatările neoficiale putem constata că oamenii serioși, și mai ales tehnicienii, au fost foarte nemulțumiți. Se spunea anume că aceștia s-ar fi plîns că Ungariei i-au revenit cele mai sărace regiuni, iar românilor le-au rămas județe bogate și semibogate.

Deși aceste impresii și concluzii le găsim exagerate, admitem că a existat o supărare la maghiari, dar nu atît pentru inferioritatea teritoriilor reprimite în compa-

rație cu cele rămase, ci fiindcă și-au dat seama că lui Hitler îi sunt mai simpatici românii, care – o spunem cu durere – erau mai accesibili pentru tendințele de expansiune ale germanilor.

Desigur că regele și guvernul său au interpretat evenimentele în sensul că au fost forțați de împrejurări să procedeze astfel, acceptînd arbitrajul. Valer Pop, trista figură a acestei epoci de decadență, care devenise un fel de purtător de cuvînt al regelui Carol II, demisionar, a îndrăznit să declare ziarelor că a fost vorba între a fi sau a nu fi, că guvernul era un fel de *Zugzwang*. Punctul de vedere oficial al guvernului dictatorial a fost cu totul incorect, iar aprecierile sale mult exagerate și, în parte, denaturate. Fără îndoială, situația României devenise foarte grea începînd din primăvara anului 1940, așa cum a fost cu puțin înainte cea a Cehoslovaciei și mai pe urmă a Poloniei și Finlandei, și cum va deveni după cîteva luni a Iugoslaviei. Dar nici unul dintre aceste state nu a acceptat un

arbitraj, adică o renunțare la lupta pentru salvarea patrimoniului național.

În cele din urmă Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia au fost eliberate de sub jugul hitleristo-fascist.

Și apoi, chiar dacă ar fi fost vorba să se aleagă între ființă și neființă, Carol II trebuia să spună cum a spus altădată Ludovic Kossuth: Între a supraviețui fără onoare, și a muri cu onoare, alegerea, pentru un bărbat, este ușoară.

Cedarea puterii

Dacă formal nu, virtual desigur România se găsea încă de la 30 august 1940 sub ocupație germană. Nu ne referim numai la impunerea arbitrajului.

A doua zi după acesta deja, Ribbentrop, ministrul de externe al Germaniei, dă primul său ordin guvernului de la București. Este vorba de „acordul” iscălit între guvernul german și cel român pentru *proteguirea elementelor germane din România*.

Berlinul cere lui Carol II să-l aducă la „putere” pe generalul Ion Antonescu. Regele se supune, cum se spune în limba populară, cîine-cîinește. Carol II oferă guvernul generalului Ion Antonescu.

Dar generalul Ion Antonescu refuză. Ca un bun pretext el invocă acordul intervenit între șefii politici la care a aderat și el de a nu primi nici un fel de însărcinare din partea regelui Carol II. Generalul Ion Antonescu părăsește cabinetul regelui și se pregătește de plecare. În ultimul moment intervine Valer Pop – care se găsea veșnic în treabă – intermediind o înțelegere între rege și general. Regele nu-i dă însărcinarea obișnuită să formeze un guvern, ci îi cedează plenitudinea puterii, investindu-l pe generalul Ion Antonescu cu unele din prerogativele regale, în special cu dreptul de a forma un guvern, adică de a numi miniștri, specificîndu-i că se va guverna prin decrete-legi emise de primul-ministru, suspendîndu-se Constituția din 27 februarie 1938 și dizolvîndu-se așa-zisul „parlament”, adică caraghioasa adunătură corporatistă, care uzurpa rostul instituției adevăratei reprezentanțe naționale.

Generalul Ion Antonescu acceptă formula ticluită de Valer Pop și admisă de rege, și devine astfel conducătorul statului.

Nu încapă nici o îndoială că la 3 septembrie 1940 s-a făcut o lovitură de stat. Regele Carol II nu avea voie să renunțe la prerogativele regale, nici în parte, nici în întregime, în folosul unui cetățean, cu atît mai puțin în numele urmașului său. Țara și poporul român nu constituiau doar proprietatea regelui, pe care el ar fi putut-o transfera sau vinde sau dona oricui. Regele era tot un funcționar al Statului, care domnea peste țară în virtutea și în cadrele Constituției.

Carol II a venit în fruntea țării la 8 iunie 1930 printr-o lovitură de stat și a plecat tot printr-o lovitură de stat la 6 septembrie 1940.

Fragmente din cartea cu același titlu, apărută la Biblioteca Apostrof.

Rubrica DOSAR
este îngrijită de

Ion Vartic

Poeme de Ștefan Bolea

Egofil

privirea lui nu va fi nicicând descătușată
pentru că ochiul lui era deschis în interior
viața lui avea ceva din fragilitatea reveriei unui somnambul
din visul lui prelung se hrănea tainica lui vrere de explorator
pornise din genova sa agonică el care în sine însuși nu avea nici
un port

eternitatea este un leagăn prielnic
și pielea de șarpe a ochilor săi se va decoji odată și odată
abisul care l-a născut este înfometat de halucinații cotropitoare
de iluzii profunde de vise
pustii pustietoare

obișnuia să se privească în oglindă ore în șir
oglindea îl însoțea pretutindeni ca o umbră ca o fantomă
desăvârșită sau ca un glas
„imaginea pe care o zămislești
fi-va celula parca de rai sau crucea
pe care te-am încătușat“

trăia într-o splendidă auto-hipnoză
vrăjit de virtualitatea existenței sale

crease în sine lumea de mii și mii de mii de ori
și-o năruise în câteva mii de clipe
visarea lui atotputernică ar fi fost în stare s-o reconstituie în
detaliu

dacă lumea ar fi fost să se piardă

era spiritul universului sau poate fiul cutremurului
era obosit
și îi venea greu să se despartă de moarte

cunoștea multe metode de sinucidere
il ispitesc îndeosebi heroina

cineva din el un înger sau poate corbul său
l-a îndemnat să-și exorcizeze raiul
și de-atunci nici un creier sfidător nu mai este în siguranță

apocalipsa este o stare interioară

Abgründlich

ochi de sârmă ca ai lunii
doar în oglindă ai mai întâlnit?
ochi care-și răsfrâng privirea
ochi de șarpe – ochi de sphinx

cea mai adâncă dragoste e rezervată celui adânc în urmă
cel care găsește o defulare în obrăznicie a trăit destul cu groaza
și cel ce scuipă monștrii i-a înghițit pe toți mai întâi

ca un trăznet m-a zdruncinat întâiul clopot
m-a sfredelit apoi tăcerea lui
m-am lăsat umplut de acea liniște
asurzitoare

stau lângă dunărea mai strămtă ca o virgină și vișez
singurătatea mea îți atinge singurătatea
poate ar trebui să mă distrug
să simt cum încolțești în mine

Poem de dragoste fără obiect și fără subiect

astăzi
îmi place să fiu trist
parcă mintea îmi zboară
și sunt mai ușor
mă debarasez de spini trecutului
și îmi vine să dansez cu amintirile

aș vrea să te privesc în ochi
luminile din noi să se atingă
să se sărute
aș vrea să fim singuri o noapte întreagă
să trăim ca și cum n-ar exista viitor
să uit de mine
să trăiesc prin tine

o noapte aș vrea să mă hrănesc doar cu tine
să te beau să te respir
să ies din mine
să dărâm închisoarea care mă ține captiv

nu pot să fiu liber
în felul în care ești tu
n-am fost niciodată liber
o anamneză perfectă
de parcă m-aș fi născut în brațele tale

închisoarea mi-e scrisă în codul genetic
este un zid în mine
o prăpastie pentru care nu există punte
un ocean care mă divide
și eu sunt tot mai departe de mal

vreau să te iubesc o noapte
să uit de lume
să te fac să uiți de lume
să rup lanțurile instinctului de conservare
cătușele obișnuinței
să ies din cămașa de forță a resentimentelor
din închisoarea moralei
din temnița prejudecăților

vreau să te iubesc
căci mâine murim

Tsing. Chemarea

peregrinam crispat pe aleea pârăguită
aneantizând cu ochii pe oricine s-ar fi aflat în preajmă
ca un somnambul ca un demon
sau ca o flacără mă prelingeam pe trotuarul proaspăt

un giulgiu mă-ncununa în plasa lui
și soarele mi-era o floare a soarelui

eram un uragan încremenit
eram zăbava dinaintea furtunii

la clipa hotărâtă te-am zărit
nu însemnai nimic pentru mine
nu însemnam nimic pentru tine
eram născuți străini

s-a rupt ceva în mine când ți-am întâlnit privirea

curile noastre erau de fapt pretexte pentru acea privire interzisă

ne fixam obsesiv ca maniacii
devorându-ne cu neșaf în neștire
dizolvându-ne anulându-ne în acel sărut cu ochii

dacă ar fi fost să mă trezesc în trupul tău în dimineața următoare
aș fi privit acest surghiun cu resemnare
mi-ar fi părut chiar logic să mă regăsesc în tine
mi-erai sine

în vraja ta revelatoare
citisem temeiul existenței mele

Susana Bogorin: *Domnule Dumitru Tepeș, ați fost numit în juriul care va acorda, începând din acest an, un important premiu literar, „Eugene Ionesco”, precum și în juriul unui premiu cu o anumită tradiție deja, cel al Uniunii Latine. Vă rog pe dumneavoastră să ne oferiți amănunte despre aceste premii. Cum s-a născut ideea premiului purtând numele celebrului dramaturg?*

Dumitru Tepeș: Să vă spun drept, habar nu am cum s-a născut acest premiu. Dar sînt aproape sigur că ideea aceasta (promovată de o asociație franco-română) se leagă de influența pe care americanii par s-o aibă în România. Cum să vă spun... Dacă inițiativa acestui premiu ar fi venit într-un alt moment, nu cred că ar fi avut același succes. Așa că momentul a fost bine ales. Și nu pot decît să-i felicit pe fondatorii asociației „Passarella” (Caroline de Salaberry, Iulian Miron, Dinu Flămând) pentru oportuna lor intuiție.

S.B.: *Ce impact credeți ca va avea el asupra scriitorilor români? În ce măsură va facilita el promovarea literaturii române în străinătate?*

D.Ț.: Impactul asupra scriitorilor români? Deocamdată e mai degrabă modest. Nu știu a cui e vina. De multe ori, scriitorii români se fac că plouă. E o tactică eminamente feminină. Se uită în altă parte... Asta nu înseamnă că nu știu despre ce este vorba. Știu ei foarte bine, dar au rămas din vremuri străvechi cu ticul acesta... mioritic. Asta e feminitatea poporului român! Și s-ar putea să fi fost, pînă la un moment dat, benefică. Literatura română are nevoie să iasă din marginalitate. După 13 ani de libertate (autentică!), promovarea literaturii române nu s-a ridicat decît pînă la genunchiul broaștei. În timpul lui Ceaușescu, erau mai mulți scriitori români care publicau în străinătate decît acum. Mai ales dacă vorbim de volume. E simplu. În timpul lui Ceaușescu existau două categorii privilegiate (din acest punct de vedere, al publicării în străinătate): disidenții (în frunte cu Goma) și cuminiții regimului (Zaharia Stancu, Țoiu și alții). Nici Goma, nici Țoiu nu mai publică decît, cu chiu cu vai, o carte la zece ani. Țoiu nici măcar atît: el salaho-rește la diverse jurnale care îl publică probabil de milă, pentru că altfel nu vîd de ce... Regimul de tranziție e incapabil să aibă o adevărată politică de promovare. Îmi pare rău, dar libertatea nu le-a ascuțit mintea conducătorilor culturii române, așa spune dimpotrivă... I-a zăpăcit! Și, vă rog să mă credeți, fac eforturi să rămîn în limitele politetii...

S.B.: *Care sînt criteriile de selecție în acordarea acestui premiu și ce genuri literare se au în vedere?*

D.Ț.: Mă întrebați de criteriile de selecție. Iată o întrebare la care nu prea pot să răspund. Dacă aș ști care sînt criteriile după care am putea, acum, la spartul tîrgului, să determinăm valoarea, așa fi fericit. Trăiască subiectivitatea! În ce privește genurile literare, e simplu. Toate genurile literare, mai puțin poezia. Nu mă întrebați de ce. Întrebați-l pe Dinu Flămând, care e poet. Eu nu sînt decît un biet traducător care mă entuziasmez ca bou în fața cutărui sau cutărui poet. Am rămas cu chestia asta din tinerețe, cînd nu frecventam decît poeți. Dar ce poeți!

S.B.: *Ați mai făcut vreodată parte din juriile altor premii literare? Dacă da, ce impresie v-au lăsat modalitățile de nominalizare, jurizare, deliberare?*

D.Ț.: Niciodată. Știți, eu sînt un întîrziat. Toate (onorurile!?) le-am avut 20 de ani mai tîrziu. Sper ca în felul ăsta să-mi fi prelungit puțin viața. Și asta grație lui Ceaușescu, care a fost geniul meu tutelat! Cînd m-a deposedat de cetățenia română și m-a surghiunit, de fapt, n-a făcut decît să-mi amîne toate soroacele și deci să-mi acorde o prelungire a existenței. Îi sînt sincer recunoscător! Vă dați seama, acum, așa pe nepusă masă, fac parte din două juriuri literare. Credeți că trebuie să mă bucur? Nu e deloc sigur... În primul rînd, dacă ești în juriu nu poți să ai și premiu. E logic! Să zicem că din juriul Premiului Ionesco n-o să fac parte decît un an. Un an trece repede. Dar în celălalt juriu voi rămîne trei ani. Și n-o să fie ușor, mai ales că-i succed lui Dan Hăulică, acest funcționar cultural care a izbutit să nu fie clintit de pe scaunul său de jurat timp de 13 ani. Vă spun drept, la început am crezut că această longevitate se datora perseverenței și abilității sale în trasul sforilor. Am și scris asta într-un interviu publicat în *Cotidianul*. Eram naiv! După ce-am discutat cu diverse persoane din administrația Uniunii Latine am aflat un lucru incredibil: guvernul român a făcut presiuni pentru ca Dan Hăulică, reprezentantul României la UNESCO, să rămînă în tot acest răstimp și în juriu. Abia după ce-a fost înlăturat de la UNESCO, juriul Uniunii Latine s-a putut debarasa de el. O să mă întrebați ce fel de presiuni a putut face guvernul României. Nu știu exact. Se pare că a amenințat să retragă România și din asociație și din juriu. Pricupeți? Numai și numai pentru a-i face un hatîr acestui vechi impostor al culturii române: ca un dihor – *putorius furo* – s-a strecurat prin toate regimurile! Pretins critic de artă, care n-a publicat în viața lui decît articole și prefețe. Credeți-mă, am rămas cu gura căscată... Bine, bine, l-am apărut eu în mod ipocrit, Hăulică a reușit totuși să-l impună ca laureat al premiului pe Alexandru Vona. E totuși o ispravă! Interlocutorul meu nici măcar meritul acesta nu i l-a lăsat. Vona, mi-a explicat el, n-ar fi avut premiul dacă n-ar fi fost susținut cu pasiune de un scriitor spaniol, mai precis columbian, Alvaro Mutis. Reprezentantul nostru la UNESCO

l-ar fi lăsat repede din brațe, așa cum i-a lăsat și pe alții, ca Buzura sau Cărtărescu, pe care, ce-i drept, i-a propus de mai multe ori. Dar fără succes.

Mă rog, să nu exagerăm... La urma urmei, nu e vina lui Hăulică dacă scriitorii români nu au succes în străinătate. I-am acordat prea multă importanță!

S.B.: *Premiile literare au constituit un subiect care a stîrmit multe patimi în lumea literară, și nu doar în cea românească. Credeți că se poate vorbi de obiectivitate absolută în acordarea unui premiu?*

D.Ț.: Bineînțeles că nu! De altfel obiectivitate e un cuvînt pe care nu-l prea înțeleg. E un cuvînt dintr-o epocă revolută. Cum să fii obiectiv, în vremurile noastre post-moderne, cînd nu mai avem criterii! Nu vreau să mă întind prea mult asupra acestui subiect, dar trebuie totuși să spun cîteva cuvinte. Clasicismul avea principii, reguli, ca în patiserie. A venit romantismul și le-a negat. A pus în loc marele criteriu al originalității. Noul!... Acesta a dominat ca un adevărat zeu și în perioada următoare, zisă a modernismului. A fost un zeu pretențios și pe care nu prea puteai să-l înșeli. Cînd s-a prăbușit, pentru că istoria literaturii era pe sfîrșite și oricum cititorii nu mai puteau suporta toate aventurile scripturale în care erau tîrșiți, ne-am trezit lipsiți de criterii. Atunci cum să mai vorbim de obiectivitate!... Eventual de sinceritate... Sau de onestitate... Termeni mai modești.

Există un adevărat cerc vicios în ceea ce privește soarta literaturii române în străinătate. Cum să convingi un juriu format din spanioli, portughezi, italieni și francezi de valoarea unui scriitor român pe care nu-l pot citi, pentru că n-a fost tradus în nici una din limbile vorbite de aceștia? Majoritatea scriitorilor noștri, vorbesc de cei buni, de cei care ar merita, n-au fost traduși. N-au găsit editor care să plătească traducerea. Și nu pot găsi editor atîta timp cît publicul străin îi ignoră și-i ocolește. De aceea Premiul Eugène Ionesco poate fi considerat ca fiind mai important pentru promovarea literaturii române și decît Premiul Neptun (decernat de Uniunea Scriitorilor) și decît Premiul Uniunii Latine.

S.B.: *Care credeți că este miza unui premiu literar în lansarea, consacrară și chiar în destinul unui scriitor?*

D.Ț.: Depinde... Vreau să spun că depinde de premiu. Premiul acordat, să zicem, la Onești nu are aceleași consecințe ca și Premiul Nobel. În cazul de față, Premiul Eugène Ionesco, dacă se respectă toate promisiunile din regulament, e foarte important pentru scriitorii români. Nu atît pentru bani! Mă rog, nici banii nu sînt de lepădat, dar mai important pentru un adevărat scriitor e posibilitatea de-a ieși din marginalitatea la care e, deocamdată, condamnată literatura română. Premiul Eugène Ionesco făgăduiește laureatului publicarea într-o editură franceză... E prima oară cînd se întîmplă o asemenea minune! Repet, dacă se respectă făgăduiala... Ceea ce nu depinde, de fapt, de juriu. Nu e atît de ușor de găsit un editor. Desigur, costul tradu-

cerii va cădea în sarcina asociației „Passarella”; mă rog, nu cunosc exact toate dedesubturile, eu nu fac parte din această asociație. Nu sînt decît un simplu membru al juriului...

S.B.: *Cu ce premii a fost distins prozatorul, romancierul Dumitru Țepeneag? Ați fost impresionat la decernarea acestuia/acestora? V-au marcat ele destinul literar?*

D.Ț.: N-am avut premii decît în România. Și vă rog să mă credeți că nu le am bine în minte și nici nu cred că mi-au marcat destinul literar. Poate că dacă aș fi luat Premiul Médicis (pentru străini), cînd am fost nominalizat în 1973, situația mea față de publicul francez ar fi fost alta. Premiul a fost luat de Kundera, acest minunat sforsar al literaturii internaționale. Eu eram prea naiv pe vremea aceea... Ca să nu spun că eram de-a dreptul imbecil. Premiile din România nu impresionează pe nimeni. Nici măcar pe cititorii români... Mă întreb ce impact vor fi avînd, oare, măcar în România, premiile acordate de Uniunea Scriitorilor la Neptun? Oare Semprun va fi mai citit decît nu știu ce autoare americană de best-seller? Sau celălalt laureat, Lobo Antunes, scriitorul portughez căruia i s-a decernat, tot anul acesta, și Premiul Uniunii Latine (i-a fost decernat chiar astăzi!)? Nu mă încumet să răspund la această întrebare. Foarte importantă, de altfel. Ar fi prima oară cînd publicul românesc va fi fost influențat de un premiu. Nu știu, dar mă îndoiesc, sincer mă îndoiesc că a oferi 10.000 de dolari unui romancier spaniol cam zaharisit sau unuia portughez, răsfățat în momentul de față în Franța, unde îi este opus lui Saramago, e un gest care se va întoarce într-un fel sau altul în favoarea literaturii noastre. Gloria, se știe, te face amnezic... Nu văd de ce laureații pomeniți mai înainte s-ar arăta recunoscători față de scriitorii români. Poate că vor reține numele președintelui Uniunii, ori mai degrabă al omului de încredere al acestuia... Deși nici măcar de asta nu putem fi siguri. Zecile de mii de dolari puteau fi mai cu folos cheltuiți în traduceri pe care apoi să le prezentăm unor editori străini, așa cum fac vecinii noștri, ungurii. Iată un popor inteligent! Credeți că trebuie să pierdem Transilvania ca să ne trezim puțin din tîmpenie?...

S.B.: *Care este atmosfera care s-a creat în Franța în jurul premiilor literare, în general, cît sînt ele de decisive în promovarea unei cărți*

și a unui autor? A fost privit, după cît am citit, cu destule reticențe, de exemplu, Premiul Goncourt de anul trecut, mai exact cartea pentru care Pascal Quignard a fost premiat... Ce credeți, de asemenea, despre ultimul laureat Nobel?

D.Ț.: Aici ar fi mai multe de spus. O să încerc să fiu cît mai concis, dar nu e ușor. Pentru că în România am impresia că nu se înțelege foarte bine ce înseamnă viață literară în capitalism. Sper ca după 13 ani de libertate de opinie (cu care n-am făcut mare lucru!) cititorii mei să nu se indigneze prea tare. Cenzura economică, acea cenzură mult mai necruțătoare decît primitiva cenzură politică pe care puteai cît de cît s-o păcălești, se bazează pe următorul raționament cultural: degeaba se acordă nu știu ce premiu unei cărți care nu e acceptată de public, cum a fost, de pildă, cartea lui Quignard, publicul își dă repede seama că a fost tras pe sfoară și nu se repede să cumpere cartea. Dacă juriul unui premiu cum e Premiul Goncourt se încapăținează să premieze scriitori din categoria lui Quignard (după care, fie vorba între noi, nici eu nu prea mă omor!), el riscă să-și piardă popularitatea și nici un juriu în lume nu și-ar asuma o asemenea responsabilitate. Ca să nu mai spun că un juriu e încetul cu încetul selectat după criteriile publicului. Nu vă închipuiți că juriul Goncourt e format din nu știu ce corifei ai unei așa-zise avangarde (care nici nu mai are cum să existe...). Eu n-aș putea să fiu niciodată într-un asemenea juriu. Nu-i vorba, nici în juriul Premiului Neptun nu prea mă văd, căci nu am vocație de... marionetă. Atunci de ce m-am trezit în juriul Premiului Uniunii Latine? Și încă în locul unui impostor precum Dan Hăulică? Mister! Vă asigur că deja sînt privit cu oarecare suspiciune. În ce privește ultimul laureat al Premiului Nobel, sud-africanul J.M. Coetzee, pe acesta nu l-am citit. Premiul Nobel se acordă din în ce mai mult pe criterii geo-politice.

S.B.: *Spuneți-mi, în final, ce autor român din toate timpurile credeți că a fost nedreptățit prin neacordarea Premiului Nobel?*

D.Ț.: La ultima dvs. întrebare nu răspund. E prea naivă. Dumneavoastră știți că marile nostru Caragiale încă mai trăia la începutul secolului (a murit în 1912), cînd Premiul Nobel se acorda deja de cîțiva ani. Credeți că știa cineva de Caragiale, deși locuia la Berlin, nu la București... Nu sînt sigur nici că el, Caragiale, auzise de Pre-

miul Nobel. Cum să vă spun? Iluzia că literatura română își are locul ei, fie și pe un strapontin, în teatrul lumii, ne vine, de fapt, din regimul național-socialist din care abia am scăpat. Trebuie să plecăm de la ideea cît se poate de neagră că, de fapt, literatura noastră nici nu există în ochii juriului Nobel. E mai bine să exagerăm în sensul acesta decît invers. Nu mai avem dreptul la nici o iluzie. La nici o autosatisfacție. Mentalitatea de tip cioranian e singura la care avem dreptul. Disperarea trebuie să ne conducă de acum înainte. Și umilița să ne fie sentimentul dominant. Nu ne vom salva, dar măcar nu vom pieri rîgînd și cu un zîmbet nătîng pe buze.

Interviu realizat de
SUSANA BOGORIN

Semiotica, un nou organon

Concepută inițial ca studiu pentru *International Encyclopedia*, cartea lui Charles Morris, *Fundamentele teoriei semnelor* (apărută în traducerea Deliei Marga, la Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2002) deține,

în ciuda dimensiunilor reduse, calitățile unei lucrări mai mult decît propedeutice. Spunând aceasta nu mă gândesc doar la faptul că autorul se numără printre fondatorii semioticii (în cadrul căreia a delimitat domeniul *pragmaticii* de cel al *semanticii* și al *sintaxei*), ci și la acela că lucrarea

se bucură atât de calitățile analitice și descriptive, fără îndoială necesare familiarizării cititorului cu această nouă arie de cercetare, cît și de o perspectivă unificatoare, care constituie cealaltă mare contribuție a filosofului american în domeniu.

Fiindcă „unificator”, pentru Morris, înseamnă mai mult decît „unitar” – decît unitatea semioticii, pe care, de altfel, o afirmă ca decurgînd firesc din unitatea semiozei; „unificator” cade sub înțelesurile afirmate de încercarea Cercului de la Viena de a crea o „știință a științelor”. „Într-adevăr, afirmă autorul *Fundamentelor...*, nu pare nefiresc să se considere conceptul de semn ca fiind fundamental pentru științele omului, tot așa cum este conceptul de atom pentru științele fizice sau conceptul de celulă pentru științele biologice.” De aici și pînă la încercarea de a considera semioti-

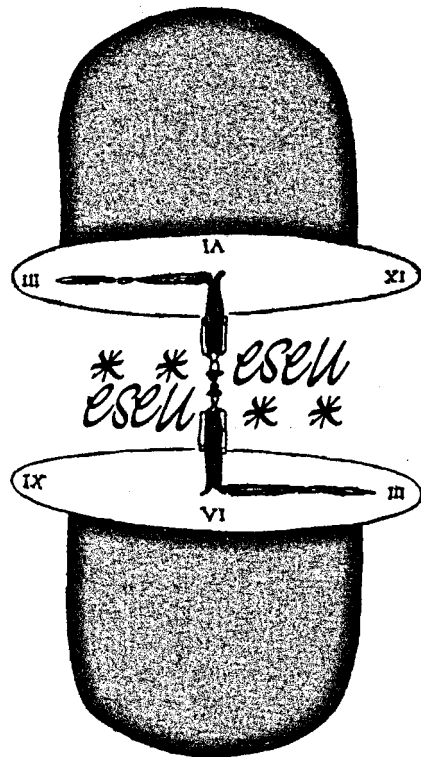
ca drept un „organon al științelor” nu mai rămâne nici măcar un pas: „Logica clasică a fost considerată a fi organonul științelor, dar, de fapt, a fost incapabilă să joace rolul pe care și l-a propus; semiotica de azi, care încorporează dezvoltările logice mai noi și o mare varietate de abordări ale fenomenelor semnelor, poate să încerce din nou asumarea aceluși rol”.

Cât a reușit pînă acum din acest proiect și cît a mai rămas de împlinit este o altă discuție. Important rămîne faptul că cititorul român își poate începe inițierea parcurgînd această traducere care, datorită Deliei Marga, nu pierde nimic din claritatea conceptuală și stilistică a originalului.

NICOLAE TURCAN

O altă lume

Sanda Cordoș

S-a adevărat curînd că Ion Negoîtescu avea dreptate atunci cînd, imediat după evenimentele din decembrie 1989, scria că „lumea în care intrăm este cu totul nouă și nu seamănă deloc cu aceea în care majoritatea dintre noi am trăit toată viața”¹. Așezată pe o temelie (dacă acceptăm că are una) alunecoasă, legată prin trainice rădăcini (și încă multe, nevăzute, subterane fire) de lumea de dinainte, semănînd ea însăși adesea cu „o mlaștină a istoriei care continuă să mustească”² (Gabriel Liiceanu), ambiguă și neclară în multe privințe, conservatoare (cînd nu reacționară) în cele esențiale, derutantă și dezechilibrantă, această lume postcomunistă a avut, încă de la începuturile ei, în ce privește literatura, exigențe neașteptate.

Îndată după ce efuziunile schimbării s-au absorbit, scriitorul a înțeles nu doar că puține sînt liniile de continuitate care se mai pot trasa, ci și – mai greu de acceptat – că, departe de a cîștiga noi alianțe și roluri, este pe punctul de a le pierde și pe cele deja existente. Scriitorul s-a văzut, așadar, marginalizat sau, oricum, nerecunoscut, într-o lume pe care, într-un fel, oricît de timid, măcar prin interogații, neliniștile și spiritul critic pe care reușise să le prezerve, o anticipase. Noul regim politic (la a cărui instaurare sau, oricum, investire, cîțiva dintre scriitorii contribuieră nemijlocit), nu doar că n-a avut în vedere o formă de recunoaștere oficială a literaturii, ci, prin măsura liberalizării prețurilor din toamna lui 1990, a părut că pune în mare primejdie însăși instituția literară. În luna noiembrie, Uniunea Scriitorilor, Asociația Ziariștilor Români, Grupul pentru Dialog Social, Federația Editorilor și Difuzorilor din România și Solidaritatea Universitară publică un comunicat comun care descrie în termeni dramatici situația și, mai ales, viitorul culturii: „Asociațiile noastre protestează energic împotriva scumpirii artificiale de peste șapte ori a prețului hîrtiei

necesare tipării cărților, manualelor școlare, ziarelor și revistelor. Adăugarea acestor scumpiri la creșterea prețurilor practicate la serviciile tipografice și de difuzare și impozitele fără de egal pe plan european, limitează, într-un mod nepermis, accesul cetățeanului la informație și cultură, echivalînd cu un genocid cultural. Considerăm deplorabil faptul că puterea care s-a proclamat drept emanație a revoluției și s-a angajat față de electoratul român să satisfacă nevoile elementare ale oamenilor, condamnă, prin aceste măsuri, întreaga societate la sărăcie și ignoranță”³. În aceeași împrejurare, Mircea Dinescu, președintele Uniunii Scriitorilor, avertizează puterea că „începe cel de-al doilea întuneric din istoria culturii românești” (s.a.) și că, astfel, „n-o s-o cotim spre Europa, ci spre Groapa lui Ouatu”⁴. Cîteva luni mai tîrziu, în aprilie 1991, Consiliul Uniunii Scriitorilor dă publicității un alt comunicat (de această dată, într-o acțiune pe cont propriu) în care „constată cu amărăciune și îngrijorare diferența guvernanților față de soarta culturii” și hotărăște, între altele, să fie elaborat, de către Comitetul Director, un „raport asupra crizei actuale a culturii românești”⁵. În aceeași primăvară, reunite într-o consfătuire zonală la Brașov, revistele de cultură din Transilvania elaborează un memoriu în care este analizat raportul tensionat cu puterea care „nu înțelege conceptul de cultură ca instanță de veghe și reflecție socială liberă de orice constrîngeri și influențe partizanice”⁶, folosindu-și pîrghiile economice pentru a îngîrădi libertatea de expresie și spiritul critic.

Această confruntare instituțională (pentru care scriitorul avea, totuși, un oarecare exercițiu căpătat în măruntle și frecventele lupte purtate cu cenzura) a fost însoțită, încă de la începutul anilor '90, de fenomene în felul lor mai îngrijorătoare și mai dramatice (poate, unde erau mai neașteptate). Unul dintre ele – cel mai general, de altfel – constă în concurența pe care realitatea, explozivă și excepțională, cu tulburările și tensiunile existente, o face artei. O spune Mircea Cărtărescu în mai 1990 răspunzînd, cu o amărăciune (auto)ironică, unei anchete a „României literare” care întreba „Literatura, încotro?”: „Ce poate face un scriitor care are proiectele lui, care are nevoie de liniște și detașare ca să poată intui acel loc singular în care structura lumii și structura lui interioară coincid? Arta cere o finețe pe care vremurile brutale n-o permit. Și vremurile brutale nu pot fi puse-ntr-o paranteză de dragul eternității artei. Scriitorul, chiar cel mai nepolitic, vizionarul cel mai dus de pe lume, nu are de ales: trebuie să se implice. [...] Dacă libertatea comună este amenințată, scriitorul trebuie să renunțe la opera lui și să se alăture luptei tu-

toror”⁷ (s.a.). Aceași problemă o preocupă și pe Gabriela Adameșteanu, cu deosebirea că prozatoarea se situează pe celălalt versant; o mare scriitoare implicată, după 1990, în construcția societății civile și în gazetărie, ea răspunde constant celor care o acuză de dezertare din artă că stă bine, fără regrete și frustrare, de partea vieții pentru că: „Ce carte poți să scrii atît de bine încît ea să concureze realitatea?”⁸. În alte locuri, scriitoarea nuanțează și personalizează tulburător: „am scris *Dimineața pierdută* și ceea ce a urmat, apoi, pentru mine a fost o replică. O replică la acel timp, la cartea mea chiar. O replică la ceva ce mie mi se părea fără speranță. Si m-am simțit obligată față de acest «răspuns» al vieții”⁹.

Cel mai copleșitor dintre fenomenele postdecembriste (acuzat cu cea mai mare frecvență de către scriitorii) constă în pierderea cititorilor. Se declanșează, astfel, crede Octavian Paler, „o criză fără cenzură”, alimentată de indiferența cititorului care îl lipsește pe scriitor de motivația și de răsplata muncii sale: „Orice volum nou, semnat de un scriitor de oarecare notorietate, devenea un mic eveniment. Și de regulă cartea se epuiza în cîteva ore. Aveam sentimentul că eram așteptați, că fiecare șoaptă era auzită, iar aceasta te făcea să te simți răsplătit pentru umilințele «acrobăției», stimulîndu-te să mergi mai departe”¹⁰. Pentru Ștefan Aug. Doinaș – în una dintre cele mai pregnante analize făcute rolului literaturii în martie 1990 – îndepărtarea cititorului de literatură este legitimă: „omul de azi se va recunoaște cu mult mai multă măgulire în eroii adevărați ai zilelor noastre, eroi de luptă socială și politică, consemnați ca atare în pagini documentare, decît în eroii visurilor sale de pe vremea cînd a visa constituia o obligație evaziune dintr-un mediu insuportabil”¹¹. La o dezbatere organizată de revista „Familia”, Alexandru Cistelean atrage atenția scriitorului că cititorul de dinainte de '89 n-a fost devotat literaturii de bunăvoie, ci că acela era „un cititor *condamnat* la lectură” (s.a.); ca să-și (re)cîștige un cititor al său – crede criticul – literatura nu mai poate să ignore „farmecul și fascinația”, ca și „stratagemile de seducție”¹². În același loc, Alexandru Vlad consideră lectura din totalitarism drept „o terapie de grup în care am fost, pe rînd ori concomitent, obiecți și subiecți, pacienți și confesori, sanitari și cobai cooperanți”, iar acum, cînd această terapie a devenit inactuală, vina nu

⁷ Mircea Cărtărescu, răspuns la ancheta *Literatura, încotro?*, în „România literară”, nr. 21, joi 24 mai 1990, p. 4.

⁸ Gabriela Adameșteanu, „Ce carte poți să scrii atît de bine încît ea să concureze realitatea?”, în „Familia”, nr. 10-11, octombrie-noiembrie 1994, p. 16.

⁹ Gabriela Adameșteanu, *Obsesia politicii*, p. 248.

¹⁰ Octavian Paler, *Criza libertății*, în „România literară”, nr. 25, 30 iunie-6 iulie 1993, p. 3.

¹¹ Ștefan Aug. Doinaș, *Ne așteaptă zile grele*, în „22”, nr. 11, 30 martie 1990, p. 14.

¹² Al. Cistelean, „Istoria a provocat un fel de repetenție generală a scriitorimii noastre”, în „Familia”, nr. 10-11, octombrie-noiembrie 1994, p. 33.

¹ I. Negoîtescu, *În cunoștință de cauză*, Cluj, Dacia, 1990, p. 137.

² Gabriel Liiceanu, *Trecutul cu personajele lui continuă să fie prezentul nostru*, în Gabriela Adameșteanu, *Obsesia politicii. Interviuuri*, București, Editura Clavis, 1995, p. 59.

³ Comunicat: *În apărarea culturii românești*, în „22”, nr. 44, 16 noiembrie 1990, p. 2.

⁴ Mircea Dinescu, *Cel de-al doilea întuneric al culturii române*, în *Idem*.

⁵ Comunicat, în „Apostrof”, anul II, nr. 1-2, 1991, p. 2.

⁶ *Către Guvernul și Parlamentul României* în *Idem*.

este doar a cititorului „ingrat și nerecunosător”, ci și – dacă nu în primul rând – a scriitorului, „vinovat de pervertirea gustului și limbajului, de penetrarea acestei pervertiri pînă în profunzimea limbajului simbolic chiar”¹³.

De altfel, cînd nu vorbește despre neajunsurile vremurilor sau despre ingratitudinea cititorului și este dispus (arareori, de fapt) să se examineze pe sine, scriitorul recunoaște că este obligat să-și regîndească propriul statut creator. O spune – la același colôcviu al „Familiei” – Al. Cistelean cu o fermitate care a putut să treacă drept necruțare: „Toate aceste schimbări de gust, sesizabile deja, se transformă în exigențe de creație. Mai mult de atît, ele devin atît de violente încît nu mai recunosc nici un certificat de valoare dat pentru ce s-a scris înainte de 1989. Firește, nu-i nici plăcut și nici ușor pentru un scriitor ce a trăit vertijul propriei clasicități să trebuiască acum nu să confirme că e un «clasic», ci, dimpotrivă, să confirme că e un scriitor”¹⁴. Cu aceeași luciditate necruțătoare privește creativitatea scriitorului postdecembrist Constanța Buzca atunci cînd răspunde anchetei (deja citate) a „României literare”: „Cu adevărat nu ne vom mai regăsi puterea de a scrie, decît foarte puțini”¹⁵. De fapt – subliniază cu îndreptățire Ștefan Aug. Doinaș – literatura pierde funcțiile sale suplimentare pe care, neaderînd la ideologia totalitară (și la funcțiile de propagandă impuse de regim) și rămînînd de partea imperfectei naturi umane, le contactase în comunism: „Pînă la finele lui decembrie trecut, eram atît de obișnuiți să ne gîndim că literatura de calitate nu se poate realiza decît împotriva unei culturi dirijate oficial de sus, încît ne simțim acum aproape derutați de dispariția unui obstacol: lupta contra lui conferea poziției noastre artistice o dimensiune plurală – etică și politică”¹⁶. Dan C. Mihăilescu crede, de asemenea, că „literatura, paradisul nostru artificial prin

care am traversat atîtea anotimpuri în infern, va intra în submersiune”. Explicația criticului merită reținută: „După ce ne vom fi consumat acest prim stadiu al convalescenței, lumea va dori simultan două lucruri: să înțeleagă (adică să-și aducă aminte) și să uite (adică să se vindece de-a binelea). Tratatamentul literar va fi eficient doar în al doilea caz. Pentru cel dintîi se vor asocia istoria, sociologia, politologia, ziaristica «mare». Va fi o foame nebună după mărturii, după documentul nud, după statistici, fotografii, memorii, anchete”¹⁷.

Pierderea de către literatură a unui prim-plan în rîndul reprezentărilor comunitare (și, mai ales, a circulației și audienței acestora) declanșează, între scriitori, reacții diverse. Fără să fie o regulă, se poate constata (ancheta „României literare” cu titlul *Există o criză a culturii?* derulată de-a lungul anului 1993 este ilustrativă în acest sens) că, în general, scriitorii din generațiile mai vîrstnice, ajunși la notorietate în comunism (notorietate exprimată în tiraje de zeci de mii de exemplare) suportă cu dificultate pierderea publicului și a unui rol comunitar central, fiind mai dispuși să vorbească despre angoase și crize culturale, în vreme ce scriitorii din generațiile mai tinere se adaptează cu mai mare ușurință la exigențele și necunoscutele (uneori, imprevizibilele sau descurajantele) mișcări ale acestei noi dinamici culturale care, pe cei mai mulți, îi distribuie în primul rînd mai însemnat. Chiar atunci cînd acceptă diagnosticul crizei, scriitorii optzeciști sînt pregătiți să vorbească și despre soluțiile de ieșire din impas, precum Ion Simuș care își întitulează răspunsul la ancheta „României literare” *Possibilități de regenerare*¹⁸. Cei mai mulți dintre scriitorii (încă) tineri resping ideea crizei. H.-R. Patapievici consideră că „trăim epoca formulării unui pact de normalitate” și că, în nume propriu, „resimt însă cu enormă plăcere privilegiul de a trăi în acest timp turmentat, în care spiritele se mișcă din nou, iar setea de viață pare încă

o dată să renască”¹⁹. Dintr-o perspectivă a relativismului cultural, Alex. Leo Șerban creditează, pe lîngă Cultura mare (care „seamănă cu o divă ajunsă la senectute, pe jumătate oarbă, care încă mai ia acute în fața unei săli goale...”), și șansele subculturilor, precum și șansa celei dintîi de a intra într-o relație primentoare cu cele din urmă²⁰.

Din 1990, literatura își pierde, așadar, suprasarcina comunitară, este descărcată de atribuțiunile sale istorice, politice și jurnalistice. Literatura încetează să mai joace rolul de conservator al adevărului și paginile cărților literare nu mai sînt parcurse cu acea curiozitate avidă și efemeră rezervată dezvoltărilor comunitare, curiozitate care s-a transferat în mod normal spre presă. Încetînd să mai funcționeze ca un discurs comunitar multifuncțional, literatura a fost obligată să se regîndească pe sine (în tematică, limbaj, adresabilitate și viziune) în spațiul incomparabil mai îngust al artei și să se plaseze, tocmai datorită statutului artistic, în marginea din care arta vorbește mai întotdeauna. Pentru a se păstra vie în această zonă de periferie, literaturii i se cere tot pe atît (dacă nu chiar mai multă) putere, energie și înzestrare, pe cît cheltuia cînd ocupa prima scenă a unei țări adormite. Într-o pagină memorialistică scrisă spre sfîrșitul anilor '90, Gabriela Adameșteanu mărturisește că „literatura a încetat să mai fie pentru mine o religie, devenind, în ultima vreme, doar un încă îndepărtat «acasă»”²¹. Cred că această frază a scriitoarei exprimă, pe lîngă poziția personală, o mișcare mai generală a scriitorilor și a cititorilor față de literatură: literatura nu mai făgăduiește (și cititorii nu mai caută) ieșirea prin cer, salvarea sau măcar îmbîlînzirea pentru angoasele unei comunități condamnate la supunerea oarbă, ea poate, în schimb, să adăpostească (în tranzit sau pe termen lung) conștiința individuală a unui cititor ce se apropie, fermecat, de bunăvoie. *Literatura ca acasă* este, oare, puțin?

¹³ Alexandru Vlad, *Tentația inversării proporțiilor aisberg-ului*, în *Idem*, pp. 13-14.

¹⁴ Al. Cistelean, „Istoria...”, în loc.cit.

¹⁵ Constanța Buzca, răspuns la ancheta *Literatura, în-cotro?*, în „România literară”, loc.cit..

¹⁶ Ștefan Aug. Doinaș, *Ne așteaptă...*, în loc.cit..

¹⁷ Dan C. Mihăilescu, *Legea pieței, nu?*, în „22”, nr. 11, 30 martie 1990, p. 4.

¹⁸ Ion Simuș, *Possibilități de regenerare*, în „România literară”, nr. 11, 25-31 martie 1993, p. 5.

¹⁹ H.-R. Patapievici, *La ce e bună criza?*, în „România literară”, nr. 21, 2-8 iunie 1993, p. 11.

²⁰ Alex. Leo Șerban, *Cultura e mioapă (și surdă)*, în „România literară”, nr. 28, 21-27 iulie 1993, p. 11.

²¹ Gabriela Adameșteanu, *Cele două Români*, p. 118.

Cărți primite la redacție

- Alexander Baumgarten, *Sfântul Anselm și conceptul ierarhiei*, cu un studiu introductiv de Anton I. Adămuș, Iași, Ed. Polirom, col. „Seminar. Filosofie”, 2003
- Viorel Mureșan, *Ceremonia ruinelor*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia Internațional, 2003
- Geo Dumitrescu, *Biliard/Billard*, volum bilingv, traducere în limba franceză de Mihaela Slăvescu, prefață de Gabriel Dimisianu, ediție revăzută, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001
- Stelian Oancea, *Exerciții de melancolie*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002
- Simona-Grazia Dima, *Călătorii apocrife*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2002
- Constantin M. Popa, *Brațul de la Lepanto*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, col. „Hermes”, 2003
- Dan C. Mihăilescu, *București. Carte de bucăți*, București, Editura Fundației PRO, Biblioteca Ziarului de Duminică, 2003

- Cătălin Țirlea, *Politica literară și viceversa*, București, Ed. 100+1 Gramar, 2002
- Cătălin Țirlea, *Suburbanele Bucureștilor urmate de nuvela Fratele meu geamăn*, postfață de Nicolae Bârna, București, Ed. 100+1 Gramar, 2002
- Rudolf Sloboda, *Ursula*, în românește de Corneliu Barborică, Nădlac, Ed. Ivan Krasko, 2003
- Sergiu Ioanicescu, *Cartea de bucăți*, Craiova, Ed. MJM, 2003
- Alex. Moldovan, *[frica de sfen]*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2003
- Ioan David, *Pe propria piele*, Timișoara, Ed. Marineasa, 2003
- Eugène van Itterbeek, *Le „Baudelaire” de Benjamin Fondane*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, Leuven, Éditions Les Sept Dormants, 2003
- Șerban Tomșa, *Biblioteca lui Noe*, București, Ed. Mondocart Pres, 2003
- Moritz Schlick, *Formă și conținut – o in-*

- roducere în gîndirea filosofică*, trad. de Angela Teșileanu, Mircea Flonta, Constantin Stoenuș, studiu introductiv de Mircea Flonta, Giurgiu, Ed. Pelican, 2003
- *Scrisori pentru Caragiale*, prefață de prof. Lia Maria Dulgheru, introducere, transcrierea textelor, notă asupra ediției, bibliografie, note și comentarii, indici de Ieronim Tătaru, ediție îngrijită de Ieronim Tătaru și Nina Nicolae, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești, Editura Printeuro, 2003
- Virgil Bulat, *Mezopunct/Mésopoint*, Oradea, Ed. Cogito, 2002
- Ecaterina Țarlungă, *Limite*, Focșani, Ed. Pallas, 2003
- Ion Panait, *Latifundiile trîdării*, poeme, Focșani, Ed. Pallas, 2003
- Mircea Stăncel, *Omul gîndirist*, Alba Iulia, Casa de editură Fundația Paem, 2003
- Eugenia László, *Cum cad idolii*, Timișoara, Ed. Mirton, 2003
- Emil Cătălin Neghină, *Monștrii-s acri*, Botoșani, Ed. Axa, 2003

Ce sunt Balcanii?

Demény Péter

N-aș vrea să mă erijez în postură de mare savant, nici să-mi arog lauri falși. Articolul de față nu este un studiu istoric ori politologic, cu un raționament clădit pe fapte și argumente, cu pretenția de a stârni polemici din partea colegilor de breaslă. Asta pentru că, pe de o parte, îmi știu locul, iar pe de alta, scopul meu vizează un grup mai larg de cititori. Mi-am propus ca datele prezentate și concluziile trase să fie accesibile tuturor. Adică toți cei care, din când în când, se mai gândesc de ce trăim acolo unde trăim, și ce-am putea face să schimbăm acest spațiu a cărui calitate implicită s-a filtrat deja chiar și în cele mai uzuale locuri comune, să înțeleagă ce vreau să spun, și ca această înțelegere să-i ducă mai departe spre sensuri mai profunde.

Ce sunt Balcanii? S-au dat multe răspunsuri la această întrebare, dar eu n-am să le enumăr aici. Totuși, există un aspect comun al analizelor locului și oamenilor de aici. Cei preocupați de această regiune se întrec în a completa o listă cât mai lungă cu trăsături negative, iar după aceea toți își retrag cuvintele sau cel puțin se rușinează din cauza lor. Un bun exemplu al acestei mentalități este plăcerea aproape perversă cu care sunt explicate aceste ciudățenii: balcanicii au simțul umorului bine dezvoltat și faptul că li se fâlfâie de argumentele morale le conferă suficientă flexibilitate într-ale vieții, în plus, fiind și descurcări, ei o pot duce bine oriunde în lume ș.a.m.d. Dar să nu uităm nici de descrierile savuroase despre halvalele excelente, ciorbele de burță după care îți lasă gura apă, sau micii de-a dreptul cerești, alături de muzică lăutăreasă, gustate de călătorii prin regiunea noastră, după întocmirea listei cu trăsături negative și neajunsuri. Balcanii sunt conștiința pătată a Europei.

Cultura, în mod evident, și-a adus contribuția la răspândirea mitului despre Balcani, și nu într-o măsură neglijabilă. Filmele lui Kusturica sau Lucian Pintilie, muzica lui Bregović, romanele lui Panait Istrati sau Kazantzakis, toate aceste capodopere au făcut „reclamă” Balcanilor. Să ne înțelegem bine: nu-i condamn pe acești artiști pentru munca lor, fiindcă știu că în spatele acestor opere se află întocmai tragedia regiunii, înțeleasă și expusă de regizori, compozitori sau scriitori, însă filmul, muzica sau literatura au dus, inevitabil, la o înțelegere greșită a realității, arătând lumii partea haiosă, dar ușuratică și superficială a Balcanilor, de care noi, cei care trăim aici, ne temem cel mai mult și de care am „beneficiat” atât de mult până acum.

Cel mai interesant caz rămâne, totuși, I.L. Caragiale. Acest admirabil dramaturg și prozator a reușit în mod unic să descrie ambiguitatea Balcanilor, însă, victimă a propriei genialități, a fost nevoit să se exilizeze la Berlin. Iată că, în acest caz, pluralitatea interpretărilor face ca astăzi piesele lui să fie, rareori, etichetate ca pamflete veninoase la adresa balcanismului, ele fiind

privite ca farse despre balcanism. Nu cred că spectatorilor care ies râzând de la *De ce bat clopotele, Mitică?* sau de la *O scrisoare pierdută* le-a trecut prin minte vreodată că intenția genialului Caragiale n-a fost să scrie o comedie ușoară, ci o piesă la care ți se face părul măciucă atunci când realizezi cât de mult seamănă realitatea cu spectacolul, dacă l-ai înțeles cum trebuie. Eseistul Nicolae Steinhardt a spus despre *O scrisoare pierdută* că simbolizează generozitatea românilor și capacitatea lor de a ierta totul. Cred că majoritatea covârșitoare a publicului împărtășește această interpretare.

Supermarketul investitorilor olandezi e gata, însă data deschiderii se tot amână. Birourile redacției sunt dotate cu fotolii de piele în valoare de zece mii dolari bucata, calculatoare cu monitoare ultrasubțiri, ultimul răcnet, dar salariul jurnaliștilor nici că-l depășește pe cel mediu pe economie. Se lansează pe piață un nou cotidian, infrastructura e minunată, calculatoarele sunt conectate în rețea, dar din cafeaua celor de la marketing nu oricine are voie să bea. Se fondează un săptămânal cu sloganuri răsunătoare despre libertatea cuvântului și jurnalismul fără compromisuri și chiar și salariile sunt decente, însă peste puțin timp se află că articolele vor apărea în ziar doar cu aprobarea proprietarilor. Editura prestigioasă se privatizează, după care începe să scoată poate și mai puține volume ca până atunci. Tipografia privată intră în afacere lansând pe piață publicații de calitate excepțională, însă după trei luni elanul se pierde, și aspectul volumelor nou tipărite se aliniază perfect la calitatea prea puțin pretențioasă a celorlalte produse tipografice.

Exemplele, pe care le-am cules din viața maghiarilor din România, sunt grăitoare. Fiecare firmă dătătoare de speranță la început, mai devreme sau mai târziu dezamăgește, la fel cum afli despre fiecare gest generos că în spatele lui se ascund interese financiare, și că, de fapt, fiecare personalitate este doar o copie nereușită a unei personalități adevărate. – Să nu crezi niciodată un șef care vrea să facă economie la hârtia de fax – mi-a spus odată un jurnalist din Ungaria. Totuși, se pare că noi va trebui să mergem numai pe mâna acestor șefi, fiindcă ne-a fost sortit să avem de-a face doar cu asemenea șefi. Cine nu vrea să facă economie la hârtia de fax nu poate fi șef, sau poate nici om.

La conferința internațională intitulată *Insolitele noastre orașe balcanice*, organizată în decembrie 2001 de Colegiul „Noua Europă”, condus de filosoful Andrei Pleșu, scriitorul și filosoful maghiar Konrád György a spus următoarele: „Acest titlu mă trimite cu gândul la un amalgam sau o mixtură în care ingredientele se dizolvă reciproc. Totul pare o bogăție excentrică amestecată cu refuzul rece al sărăciei, într-o dezordine în care măsurile sunt mereu întrecute, ursuz și sălbatic, dar în același timp cochet și zâmbitor, cu gusturi puternice și

senzualitate sufocantă, totul fiind așezat cu un fel de a fi bărbat sau femeie după o modă veche, dar și cu teama rămânerii în urmă [...] Gropile adânci de la poalele blocurilor nou construite te avertizează mereu să te uiți pe unde calci. [...] Atunci când i s-a dat liber, bazarul a început să înflorească. Găseai orice pe tarabe sau în chioșcuri, chiar și adevărate comori, în timp ce printre blocuri se târa câte o telegă. În prag de nou secol, urbele pustiite și sărace par a naște insulele scaldate în lumină ale noilor milionari. Fenomenele diverselor perioade economice se amestecă, loialtă cu marfa expusă spre vânzare, și, îndeobște, surprinde amestecul de culori și stiluri” (s. m. – D. P.).

Aceștia sunt Balcanii: un amestec al valorilor diametral opuse... în principiu. Un loc unde șeful face economie la hârtia de fax și te invită, râzând în gura marfa, la o bere, după ce te-a făcut cu ou și oțet de față cu toată lumea. Locuitorii parcă nici n-au tendința spre absolut. Aparent, ne dăm seama că atitudinea noastră are și o axă verticală, pe care există puncte vizibile doar dacă ne ridicăm privirile, însă totul e oarecum inert. Nimeni nu mișcă un deget ca aceste puncte să rămână măcar la locul lor. Aparent, ne dăm seama că unele lucruri chiar nu se pot rezolva prin relații, și că, uneori, realmente nu există porțițe. Totuși, mereu, instinctiv, o luăm spre aceste porțițe care, până la urmă, totdeauna cedeză, în ciuda oricăror legi amenințătoare pământene sau cerești. Afirmăm sus și tare că nu dăm șpagă la doctor, pentru că e datorria lui să ne trateze (ne mai amintim cu aceste ocazii și de jurământul lui Hipocrate), însă, puși în situație, scoatem plicul și, foarte atent, îl strecurăm domnului doctor. Aparent ne dăm seama că un compromis va naște un altul, și că lanțul lor ne va sugruma, și, totuși, spunem „hai, numai o singură dată!”, apoi la fel și a doua oară, și e prea târziu când ne trezim la realitate, dacă ne trezim vreodată...

Pentru mine cea mai bună și pasională definiție a Balcanilor a dat-o filosoful și publicistul Gabriel Liiceanu în cartea sa intitulată *Ușa interzisă* (Humanitas, București, 2002, p. 207), unde cursul istoriei e văzut ca viața unui oraș aproape fermecat, iar Balcanii sunt asemenea unei mahalale:

„În istorie se iau decizii, în mahalala deciziile se amână. În istorie se înfruntă destine, în mahalala lumea se ceartă și se împacă. În istorie se înfăptuiește și se progresează, în mahalala totul este agitație și lumea stă pe loc. Istoria are propriul ei discurs, în care lucrurile se știu și se spun fără ambiguități, în timp ce în mahalala domnește zvonul, bârfa și poanta. În istorie spațiul public are solemnitate și poate genera «spirit obiectiv», în mahalala granița dintre public și privat se pierde, și familiaritatea și bătutul pe burtă pot submina și «dezașanta» cele mai sacre instituții ale statului”.

Balcanii sunt conștiința pătată a Europei, spuneam mai înainte, și puțin ascultă de conștiința lor. Cei mai mulți se ascund după aspectele așa-zise pozitive sau mai degrabă expuse într-o lumină favorabilă.

Traducere de SZÁSZ TIBOR

(Continuare în pag. 26)

Constantin Noica – Jurnal filosofic

George State

Datorită circumstanțelor biografice, cărțile publicate de Constantin Noica în timpul vieții țin de două perioade distincte. Prima perioadă aparține intervalului 1934 (anul debutului editorial cu *Mathesis sau bucuriile simple*) – 1944, iar a doua se desfășoară între 1969 (când i se va publica *Douăzeci și șapte trepte ale realului*) și 1987 (anul morții filosofului). Mai trebuie menționat că în 1962, când Noica se afla în închisoare, îi apare la Paris *Fenomenologia spiritului de G.W.F. Hegel istorisită de...*, lucrare ce va fi retipărită în *Povestiri despre om* (1980). Postum, îi vor mai fi editate câteva cărți, iar începând cu 1990, opera sa (inclusiv publicistica) va fi masiv reeditată. Cu *Jurnalul filosofic* (apărut în 1944 la Editura Publicom și reeditată de Editura Humanitas în 1990, 1999 și 2002) se încheie seria de opt lucrări publicate de filosoful român în deceniul 1934-1944, adică în prima sa perioadă editorială.

Două lucruri m-au uimit după lectura acestui jurnal. Primul este structura eterogenă la un filosof care a avut toată viața obsesia sistemului. Totuși, trebuie recunoscut că, pentru tânărul Noica, aceasta are o explicație: filosofia este un mod de a pune problemele, mai exact, e un anumit mod de a pune orice problemă. De aceea, nu există pentru filosof o ierarhie strictă a problemelor ce-i stau în față. *Jurnalul filosofic* este divers pentru că filosofia e chiar expresia diversității (o diversitate organizată, totuși, după criteriile ale spiritului): „Ce e interesant, când te îndelețnicești cu filosofia, e că de la un moment dat totul începe să te intereseze și să te instruiască: teologia ca și matematicile, științele naturale ca și teoria muzicii“. Jurnalul nicasian e însăși forma acestuia „interes pentru tot“. Prin urmare, vom găsi aici puzderie de referințe (savante sau banale): la filosofi și scriitori, la pictori și muzicieni, la Biblie, legende și proverbe românești, la întâmplări cotidiene (din care extrage un sens exemplar) sau prieteni.

Deși există în jurnalul său multe trimeri explicite (ca de exemplu Heidegger) sau implicite (ca de exemplu Husserl) la filosofii lumii, Noica va formula aici un gând pe care îl va urma toată viața: „În câteva decenii se întâmplă totul în filosofie. Cîțiva Greci – și universul filosofic s-a închis“. Deceniile sunt cele ale lui Kant, Fichte, Schelling și Hegel, iar grecii sunt „academicianul“ Platon și „liceanul“ Aristotel. Toți aceștia îi vor fi modele la care se va raporta mereu.

Sunt numeroși și scriitorii pomeniți de Noica în aceste însemnări. Apar nume ca Goethe, Dostoievski, Thomas Mann, Rilke, Claudel, Gide, Valéry și mulți alții. Tânărul gânditor privește cu dezinvoltură mari creații literare ale umanității, de la Dante (cărui nu-i poate citi pînă la capăt *Divina Comedie* pentru că: „E o atît de monstruoasă ordine, acolo“) la „simpatul“ Montherlant. Atitudinea ironică și distanțată față de literatură Noica o va păstra pînă la sfîrșitul vieții.

Notațiile despre pictură sunt puține (sunt pomeniți El Greco, „convenționalul“ Velasquez, „cloroticul“ Goya și câteva scene pictate pe minăstirile moldave), iar cele despre muzică (ceva mai multe) sunt – ca și cele ale lui Cioran – de o infatuată prețiozitate. Amîndoi îl opun – conștientînd unui poncif la modă – pe Bach lui Mozart și Beethoven, preferîndu-l pe cel dintîi. Dar

care e pentru Noica motivul acestei puerile opoziții? Finalul *Sinfoniei a cincea* de Beethoven, care e considerat „detestabil“ deoarece „cu un sfert de oră înainte de a sfîrși, simți că va sfîrși“; în schimb, Bach „nu poate sfîrși“. Mă dispensez de a comenta o afirmație atît de ridiculă.

Din cultura română însemnările îi rețin pe Părvan, Russo, Hasdeu, Neogoe Basarab, Maiorescu, Miron Costin, Zanne, Dimitrie Cantemir, Eliade Rădulescu, Sextil Pușcariu și, bineînțeles, Nae Ionescu (pe care îl privește drept „singurul om mare pe care l-am cunoscut noi aici“). Dintre colegii de generație „prietenui V.“, adică Mircea Vulcănescu, este foarte des pomenit (chiar îi citește cartea despre Nae Ionescu în manuscris), C., adică Cioran, e citat cu o vorbă sarcastică, iar M.E. (Mircea Eliade) apare și el o singură dată. Despre Alice Voinescu (căreia i se ascunde numele în incertitudinea inițialelor) Noica are câteva judecăți aspre și nedrepte – astfel, ea ar fi avut „ecouri de mediocritate“, care ar fi determinat-o să „cadă în profesorat“ și, deși recunoaște în Alice Voinescu „un spirit sufocat de suflet“, ba mai mult, „unul din cele mai mari spirite pe care le-am cunoscut“, acest spirit este totuși „infectat de bunătate, de lacrimi, de suflet“. Din nou, refuz să comentez asemenea grosolănie cu pretenții.

Al doilea lucru uimitor în acest *Jurnal filosofic* este anticiparea unor teme/motive care vor deveni constante ale gândirii nicasiene. Ele sunt: motivul biblic al „Fiului risipitor“ (referirile la Biblie fiind – în aceste pagini – dintre cele mai numeroase), tema Școlii și (aici mai slab reprezentată, însă) cea a românismului/romănescului.

Pusă în context cultural (căci Cultura, măjuscule, firește, a fost pentru filosoful român instanța supremă la care s-a raportat), parabola biblică a Fiului risipitor semnifică opoziția dintre omul de cultură erudit, dar sterp și didactic (Fratele) și cel creator, autentic și liber (Fiul); adică între intelectualul păstrător de cultură și cel creator.

Tema Școlii va fi o preocupare (nu doar teoretică) pentru Noica pînă în ultimii ani ai vieții sale (și ai ceaușismului). El gîndește această școală ca una „în care să nu se predea, la drept vorbind, nimic“, care să elibereze tinerii „de tirania profesoratului“. În această școală se va „gîndi viu“, iar însăși asimilarea filosofiei (a exercițiului gîndirii) va fi „liberă de obligații“. Ca motto (ce îi exprimă pe deplin menirea) școala va avea cuvintele lui Léon Bloy: „Nu se știe cine dă și cine primește“.

În ultimul fragment gînditorul notează: „Revăd tot Jurnalul. Ce încheie el, în fond? Numai două lucruri, două mituri proprii: motivul Școlii și mitul Fratelui. Și poate că nu sînt nici măcar două, ci e unul singur. Căci sînt eu însumi Fratele, care caută, prin Școală, împăcare cu lumea: cu fiii ce vin, cu fiii ce pleacă în lume...“. Aceasta pare miza cărții – o împăcare cu sine (ca Frate al Fiului risipitor) și cu lumea prin școală. E o unică obsesie, aproximată mereu și mereu neexprimată pînă atunci. Așa îi vom putea înțelege și rîndurile scrise la bătrînețe, care redau atît de bine profilul unei vieți cărturărăștii: „Toți oamenii au gînduri. Cînd un gînd se întoarce asupra gîndului devine idee. Mulți oameni au idei. Cînd un om are o idee unică, devine filosof“ (*Jurnal de idei*).

Dumitru Cerna

Le grain d'uranium

Le coton de mon enfance s'était épanoui
dans mon rêve, mon père se tenait
juste à ma droite
il était beaucoup plus jeune que moi
il était fatigué
humide et lourd
le grain d'uranium était en train de rouler
péniblement

j'écris par désespoir mon père
de même que tu gaspillas ton orgueil
dans tes fils à toi en train de vieillir

mon père se tenait lui
bien à ma droite
pareil au grain d'uranium
ayant buté contre la cote
du fils

Fleurs de tabac

agent du tabac en blanc chevalier mon
écume tel une triste mariée à travers le
Quadrilatère
se déploie bien châtaine la croix de ses
yeux à elle
père remue dans le sang de mère sang et
étincelles

les fleurs de tabac frémissent dans la
nocturne poussière
père blanchit pensive maman égoutte une
lune amère

Mon père le prophète Ellie

fort de ses larmes dans les nordiques
parages abyssaux
il trouve la plume arrachée par le souffle
du corbeau

le sud plongé dans la nuit ne peut plus
s'envelopper
à même son bras l'enfant sa prière
s'apprête à allumer

sur les monts carmels le Verbe s'enflamme
et illumine
et consomme définitivement la neige divine

et parmi les cendres le miracle se figeait
comme captif
le voilà en quête de soi-même cet oiseau
adoptif

de même le prophète comme pat le
repentir pénétré
à la mort de l'autre épanoui un fleuron
arrachait

c'est une terrible blessure Elissei
descendant d'Elie
le réveil dans la mort lorsque ton père
ressuscita

Traducere de CONSTANTIN FROSIN

L BIBLIOTECI * * * * ÎN AER LIB ER

Tóth Éva

S-a născut în 1939, la Debrecen, Ungaria. A absolvit Universitatea Elte din Budapesta, Facultatea de filologie, secția maghiară-franceză, ulterior și secția spaniolă. După câțiva ani de profesorat, a fost redactor la radio, apoi redactor, respectiv, redactor-șef la Editura Corvina, între timp girând rubrica de literatură universală din cadrul revistei de cultură *Új Tükör*. După 1990 a fost prezentă în structurile de conducere din cadrul Uniunii Scriitorilor din Ungaria. Între 1992-93 a fost *visiting professor* (bursă Fulbright) la Universitatea din Georgia, SUA. Timp de trei ani (1990-1993), a fost membră în conducerea Asociației Internaționale a Traducătorilor, fiind co-președinta secțiunii de poezie. Începând din 1993 este vicepreședinta PEN Clubului, secția maghiară. Tóth Éva este o apreciată traducătoare din literatura latino-americană, spaniolă și africană. Tóth Éva este autoarea mai multor volume de poezie pentru care a primit Premiul „Arany János” (1997), Premiul „Csokonai” (2001) și Premiul „József Attila” (2002).

Propriul exil

Se apropie vremea exilului,
dar trebuie să aștept semnul.
Nici măcar cu un minut mai devreme,
deși vrerea mi-e aceeași.

Nu plîng asemeni celui care-și ia rămas
bun,

mîngîi cu zîmbetul noului sosit
podul arcuit în soare peste fluviu,
copacii și caprele de pe coama dealului.

Iertarea nu-mi aparține.
Privirea desenează zborul păsărilor.
Dacă tot am neglijat plecarea,
am grijă de toate viețuitoarele.

Malul fluviului

Mereu acești copaci de pe mal
mereu aceste apusuri de soare
mereu vapoare și mereu ape
în zadar aș pleca

poate că malul mi-e cunoscut încă
dar dincolo de ape nici o amintire
chiar dacă m-aș retrage-n pămînt
tot dezrădăcinată aș rămîne

Diagnostic

Glezna mi-e umflată pleoapa mi-e grea
zîmbetul încremenește într-un rid
mersul pe jos întotdeauna are o țintă
serviciu piață sau spălătorie
scriu scrisori cereri facturi
duminică spăl calc
trăiesc cu folos fiecare minut
privesc cerul din autobuz
am devenit punctuală prevăzătoare
copiii îmi spun tanti
urzica sălbatică arșă de soare
mirosul intens de carne mă ameteșc
fereastra maschează copacul
perdeaua maschează fereastra

Fragment de jurnal

Toate experiențele sînt inutile,
aș fi în stare să uit orice
și aproape orice aș fi în stare să învăț,
dar e inutil.

Tot ce știu și-a pierdut valabilitatea -
eternitatea poate fi reînnoită pentru că-i
limitată.

Stau într-o cameră întunecată, în fața
ferestre zăbreleite,
nu pătrunde soarele,
mă consolează doar limitele întunericului,
nu se poate răspîndi, asemenea luminii.

Inspirație

În mîna poetului stilou pe genunchi caiet
cu pătrățele
privește pe fereastra tramvaiului suspină își
încruntă ochii meditănd
apoi scrie spălătorie 72,50 cumpărături
218,30 medicamente 11 -
apoi își notează cui trebuie să-i telefoneze
să răspundă la scrisori ce trebuie să
cumpere ce are de făcut (vezi Cernișevski)
apoi ridică sacoșele grele coboară urcă
pe un alt tramvai
încercă să-și facă loc se țină de bară
lăsînd Dunărea și cerul să-i inunde ochii

Joi seara

În astfel de cazuri semenii mei
neurastenici deschid robinetul de gaz
se aruncă de la etajul opt
sau în lipsă de altceva mai bun se culcă cu
prima femeie care le iese în cale în cazul
că sînt bărbați
cu polițistul din colț dacă sînt femei
masochiștii își deschid venele
ipohondrii înghit două flacoane de
somnifere
sadicii scriu scrisori de adio
las' să afle o lume întreagă
cine-s răspunzători pentru ei
Eu stau culcată cu ochii deschiși în
întuneric
și aștept singura mîntuire
care mi se cuvine la fel cum li se cuvine
și celor nedemni
să răsară soarele

Muzeu

În muzeul singurătății
pași răsunînd în gol
cioburi de amintiri reconstituite
amprente frumos rînduite

sub sticlă
în lumina intensă
lucește pînă și praful
fără chip personaje pictate-n frescă
nici o diferență
între mîini și picioare
campioni la alergare cu membre amputate
îngeri fără aripi bătînd pasul pe loc
cuvinte încrucișate
în piatră sculptate
dar totuși deteriorate
epitafuri

Urmărire

În după-amiaza zilei de 23 iunie 1980
dar poate că mult mai devreme
mi s-au pierdut urmele.
Numele: TÓTH Éva.
Născută în 1939 la Debrecen.
Starea civilă: căsătorită.
Înălțimea 162, ochi albaștri, pe ici-colo
căruntă,
deși în cererea de pașaport mă declar
întotdeauna blondă pentru că așa eram pe
cînd aveam douăzeci de ani.
În general părul mi-e tuns scurt, dar din
cînd în cînd am încercat să mi-l cresc. De
acum înainte nu mai încerc.
De obicei vara port rochii albastre,
sandale, iarna pulovăr, fustă, palton,
năframă, cizme,
pantofi cu tocuri numai cînd e neapărat
nevoie.
De cele mai multe ori sînt disciplinată,
prietenoasă,
atac doar cînd sînt atacată,
nici atunci întotdeauna la timp și nu
pe cine merită.
Vizibil nu am semne particulare deosebite.
Se presupune că mai multe persoane m-au
văzut
la Szigliget, Szigetváros, Pécs, Sikonda,
Havana, Heiligendamm, Madrid,
Budapesta,
la locul de muncă, la magazin, la medic,
pe stradă,
la serbarea de început de an școlar al fiilor
mei, la biserică, pe malul mării, la cimitir,
dar totuși nu sînt în stare să-mi dau
de urmă.
Persoanele care știu ceva despre mine,
îi rog să mă anunțe.

Traducere și prezentare de ANAMARIA POP

Cezar Baltag

Blind above the words

Blind
above the words
as in his dance on a tightrope
the acrobat

his ego, a tempting serpent

he is forgetting about his face
within a metaphor
and suddenly the soul-body relation
admits
improper solutions

for instance
the kiss of a cobra whose melancholy
is one with death
an act almost shy
in its blamelessness:

a rubbing out from the tale

farther away, I
am condemned to see it through to the end
my blank musical score of simple, ordinary
witness
with heart in tears

Lost crane

A truth
grown old before its time
like a summons from a different world
so very remote
that
you no longer know if it really was

A world
in which you arrive solo
like a truth anticipated for so long
that you no longer know
if anyone summoned you
ever

Night

I and the cricket
in the dark ivy
around the window of my room
have a divided consciousness:
we both cannot sleep
we both search for the ecstasy
which empowers the moment and carries
us toward
resurrection,
we both are afraid of words
and unafraid of death

Every night she chirps
the same refrain, „I love you, I love you,
I love you“,
a pronouncement whose cause and
purpose

I cannot determine
words eclipsed by moon-shadow, presence
of an entity worn out by song
but steady in significance
and locked in its very obscurity

Suddenly I shiver: am I not
myself, O God,
a dreamed sentence? a minimal *cogito*
a monotonous chirp which dies
mirroring
the dark beyond the light
eyes fixed eternally on it?

Abruptly I put down my pen,
crumple my paper into a ball and open the
window.

I lean outside into the night and whisper,
„I love you, too, Lady Cricket“.

Sheet of paper which circles and sails

Renunciation, your day has come. The
coffee mill
grinds out lessons about metaphysics
at the hour when the soul recurves itself
in the right-spiraling shell of a snail
or perhaps
the playground whirligig of my childhood
The world turning in circles
like the prayer wheel of a Buddhist monk
who can pray
while he walks

It's my life inscribed
with unreadable letters
in an unknown alphabet
on a sheet of paper which turns and sails
throughout a house with shattered roof

So a cloud lofts skyward from the grass
higher, ever higher
like a sheet of paper which sails and turns
at the hour when the soul
retreats into itself.

Renunciation, your day has come.
Sunday despair
teaches me lessons about faithfulness

Remembrance, your day has come.
A white fairy goddess
relates the myth
of eternal return,
outside a sparrow unravels life's ball
of yarn

in its flight like a prayer

which the wind inscribes above, ever
higher

with unknown letters
in an unspeakable language
on a sheet of paper which circles and sails

The gray squirrel

Irreversible zigzag on the right side
of the road

Backwards lightning, the gray squirrel
climbs the question into trees
under stars which shine during the day
unseen; up there, high above under
the sign
of Gemini, look, swaying, balancing,
a gray-

blond squirrel, with nervous,
lightning-quick movement it
sparks fire in the drowsy tree
and in a second spring
is transfigured.

This passing of flame
from me to something
of the beyond, maybe deathlessness,
maybe death's
banality, just as between your arms you
keep

my head, like an immense dried nut
which you bore from earth
toward the up above, to the pinnacle of
the tree,
and you look at it with wonder as though
the mystery of the world were encased
entire
in this future skull,
now
as the cranes
send to the highest angle of their V
of flight
a shrilling of return

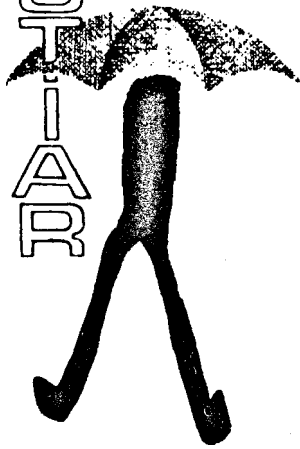
Here on the right side of the road
the star Regulus
unseen heart of a lion wounded and reborn
bleeds light

Fasten your seat belts

The life line between sky
and earth
becomes thinner and thinner
fades to nothing

Day draws to a close
Night is not yet
come

Traducere de
ADAM J. SORKIN și CEZAR BALTAG

Ce sunt Balcanii?

(urmare din p. 22)

Astfel, amânarea e văzută sau prezentată ca generozitate, lipsa principiilor ca iubire creștinească, statul pe loc chibzuință, bârfa, poanta și bătutul pe burtă ca sfântă jovialitate sau ca bună dispoziție primită prin har de la Dumnezeu. Acest lucru e de înțeles la urma urmei, pentru că toți cei abătuți pe-acolo au trăit veselia vieții din bazar, s-au amuzat de diminutivele preluate din slavă (burtică, halvișă, cafelușă, berică și mai câte), au ascultat cu plăcere lăutarii și s-au distrat tocmindu-se prelung cu precupețele și tarabagii unși cu toate alifiile. Dar toți cei ce cunosc aceste meleguri trebuie să-și dea seama că „amestecul” de culori și stiluri mai degrabă încurcă decât îndrumă. Această amânare jovială ar prefera să întârzie istoria într-atât încât ea să opteze pentru un curs al-

deva, pentru totdeauna. Konrád spune că în Occident străzile sunt atât de bine menținute și clădirile îngrijite, încât nu-ți dai seama de trecerea timpului. Și tot din acest motiv nu pot accepta spusele filosofului Horia-Roman Patapievici: „Bucureștiul, mi se pare, este o lume a melodramei. Nu a melodramei siropoase, în genul hollywoodian, nici a melodramei distinsse, melancolice, în gen vieniez, ci a melodramei sarcastice, uneori sordide, alteori crude, întotdeauna asociind gustul pentru sentimental cu fatalitatea violenței, sub semnul unei irezistibile vocații de a transforma totul în deriziune. Este o combinație de Hašek, Feodor Sologub și Caragiale. Sau ca și cum rezervorul de imagini de tip Kusturica ar putea fi montat cu ironia binevoitoare a unui Jiri Menzel”.

N-ar trebui să uităm că Hašek sau Menzel își pot iubi semenii într-un fel mai îngăduitor ca noi. Cehia niciodată n-a aparținut și nici nu va aparține Bal-

canilor într-o măsură așa de „clară” ca această țară în care trăim. Ar trebui să ne lepădăm de gesturile îngăduitoare. Domnițele cochete ar trebui uitate, precum poantele tarabagiilor. Oricum n-avem ce pierde: toate s-au imprimat atât de adânc în sufletele noastre, încât nimeni nu le va șterge de-acolo. Dacă vrem să fim îngăduitori, poate vrem să ne aducem aminte că, la socoteala cea din urmă, nu va fi nimeni îngăduitor văzând ce-am făcut cu viciele noastre. Trebuie spus domnișelor că nu putem cheftui necontenit, iar tarabagii să-și vândă marfa cu spor cinstit, în loc să ne îmbie cu vorbele lor. Am crezut că putem sări zilele de lucru, și că într-o frumoasă zi vom putea pași de pe o terasă de vară direct în viața noastră îmbunătățită. Am uitat un singur lucru: viața noastră nu se va schimba fără noi.

Haideți la bar, să ne bem ultima cafea.

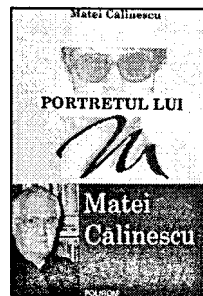
Cărți primite la redacție

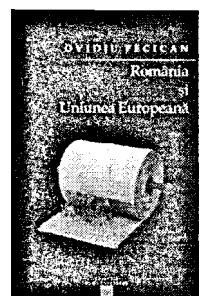
Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, *Caiete de lucru. Atelier biblic*, ediție inițiată și îngrijită de preotul Călin Florea, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2003

Mircea Ivănescu, *Versuri, poeme poetice*, antologie și prefață de Matei Călinescu, Iași, Ed. Polirom, 2003

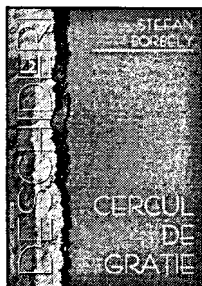
Matei Călinescu, *Portretul lui M.*, Iași, Ed. Polirom, 2003

Ovidiu Pectican, *România și Uniunea Europeană*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2003

Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii guseniene*, București, Ed. Paideia, 2003

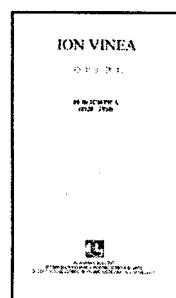
Ștefan Borbély, *Cercuș de grafie*, București, Ed. Paralela 45, 2003

Ion D. Sîrbu, *Tratat de riencologie - 2*, literatură & caricatură de sertat, Petroșani, Ed. Genesis, 2002

Marioara Voiculescu, *Jurnal. Memorii*, ediție îngrijită de Florica Ichim și Oana Boș, București, Fundația „Camil Petrescu”, Revista „Teatrul azi”, 2003

Ion Vinea, *Opere. Publicistica (1920-1924)*, ediție critică, note și variante de Elena Zaharia-Filipaș, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2003

François Brédo, *Ființă și teatru*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, col. „Teatru”, 2003

Ion D. Sîrbu, *Ce mai taci, Gary? 12 scrisori exemplare*, Petroșani, Ed. Genesis, 2002

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii din țară ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2003, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat postal*, pe adresa:

Lukács Iosif
Fundatia Culturală *Apostrof*
Cluj-Napoca, 3400, str. Iașilor, nr. 14

Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 60.000 lei
pentru 6 luni: 120.000 lei
pentru 1 an: 240.000 lei

Taxele de expediere sînt incluse în această sumă.
Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expedierea promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an, primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2003, vă rugăm să vă abonați *direct prin redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (money order) în contul:

Fundatia Culturală *Apostrof*
Cont: SV6534401300 (Euro)
Cont: SV6674381300 (USD)

Banca Română pt. Dezvoltare – Group Société Generale – Sucursala Cluj, str. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83, SWIFT BRDEROBU

Costul abonamentului este:
pentru 3 luni: 13\$
pentru 6 luni: 26\$
pentru 1 an: 52\$

În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediere par avion.

CARTEA DE CARE AI NEVOIE

Editura „Biblioteca Apostrof” vă oferă următoarele titluri încă disponibile:

- EVELYN UNDERHILL, **Mistica. I. Fenomenul mistic**, traducere de LAURA PAVEL, postfață „Evelyn Underhill – Nae Ionescu” de MARTA PETREU, 1995, 332 p. 30 000 lei
- MARTA PETREU, **Apocalipsa după Marta**, poeme, 1999, 96 p. 50 000 lei
- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**, poezie, 2000, 88 p. 50 000 lei
- Colecția „Filosofie contemporană”
- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**, traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p. 30 000 lei
- GABRIEL MARCEL, **Omul problematic**, traducere, note de FRANÇOIS BREDA și ȘTEFAN MELANCU, 1998, 140 p. 30 000 lei
- MICHEL HAAR, **Cîntul pămîntului. Heidegger**, traducere de IRINA PETRAȘ, 1998, 227 p. 45 000 lei
- Colecția „Filosofie extrem-contemporană”
- JEAN-FRANÇOIS LYOTARD, **Postmodernul pe înțelesul copiilor**, traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 108 p. 30 000 lei
- VLADIMIR JANKÉLÉVITCH, **Să iertăm?**, traducere de JANINA IANOȘI, postfață de ION IANOȘI, 1998, 82 p. 30 000 lei
- Colecția „Filosofie medievală”
- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**, traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 35 000 lei
- Colecția „Filosofia religiei”
- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**, traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 40 000 lei
- Colecția „Filosofie românească”
- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**, 1996, 392 p. 100 000 lei
- N. STEINHARDT, **Cartea împărțirii**, ediție gândită și alcătuită de ION VARTIC, ed. a III-a, 2001, 140 p. 70 000 lei
- D.D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**, traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 35 000 lei
- VASILE MUSCĂ, **Filosofia în cetate**, 1999, 132 p. 35 000 lei
- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**, ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU, 2000, 132 p. 50 000 lei
- Colecția „Ianus”
- NORMAN MANEA, **Despre clovni**, eseuri, 1997, 230 p. 100 000 lei
- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**, proză, 1997, 186 p. 40 000 lei
- FLORIN SICOIE, **Sîmbăta engleză și alte povestiri**, 1998, 130 p. 20 000 lei
- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**, proză, 1999, 192 p. 50 000 lei
- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan și Celestina**, trad. de MARIANA VARTIC, prefață de ION VARTIC, 1999, 264 p. 60 000 lei
- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**, roman, 2001, 128 p. 50 000 lei
- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**, roman, 2001, 132 p. 99 000 lei
- MARTA PETREU, **Ionescu în țara tatălui**, ed. a II-a, 2001, 178 p. 100 000 lei
- ION VARTIC, **Cioran naiv și sentimental**, ediția a II-a adăugită, 2002, 440 p. 150 000 lei
- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a adăugită, 2002, 284 p. 150 000 lei
- ION VARTIC, **Clanul Caragiale**, 2002, 278 p. 160 000 lei
- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**, traducere de Janina Ianoși, prefață de Ion Vartic, 2003, 96 p. 75 000 lei
- Colecția „Scrinul negru”
- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p., 20 000 lei
- I.D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**, ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 35 000 lei
- LUDOVICA REBREANU, **Adio pînă la a doua Venire**, epistolar matern, ediție îngrijită, prefață și note de LIVIU MALIȚA, 1998, 288 p. 50 000 lei
- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru)**, Aforisme. Prefețe de I. NEGOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 30 000 lei
- PETRU DUMITRIU, **Vârsta de aur sau Dulceața vieții**, roman, text îngrijit și prefață de ION VARTIC, 1999, 208 p. 40 000 lei
- RADU PETRESCU, **Corespondență • Sinuciderea din Grădina Botanică** (variantea întâi în facsimil), ediție de MARTA PETREU și ANA CORNEA, prefață de MARTA PETREU, 188 p. 50 000 lei
- RADU STANCA, **Aquarium**, selecția textelor și cuvînt înainte de ION VARTIC, ediție de MARTA PETREU, 202 p. 50 000 lei
- ALEXANDRU VONA, **Misterioasa dispariție a orașului din cîmpie**, proză, postfețe de MARTA PETREU și ION VARTIC, 2002, 152 p. 69 000 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**, prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 100 000 lei
- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești**, șotroane (în colaborare cu Editura Dacia), 2001, 144 p. 63 000 lei
- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii**, dicționar-antologie, 2002, 288 p. 160 000 lei
- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU, 2003, 112 p. 75 000 lei
- Cărți noi
- IRINA PETRAȘ, **Camil Petrescu. Schițe pentru un portret**, 2003, 150 p.
- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau despre echilibru**, 2003, 176 p.
- MATEI CĂLINESCU, **Mateiu I. Caragiale: recitiri**, 2003, 162 p.
- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p.
- ȘTEFAN BORBÉLY, **Proza fantastică a lui Mircea Eliade. Complexul gnostic**, 2003, 224 p.
- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**, 2003, 146 p.
- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU, **FW. Nietzsche. Viața și filosofia sa**, 2003, 128 p.
- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**, 2003, 128 p.

REDAȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

ANA CORNEA
IRINA PETRAȘ
CLAUDIU GROZA
HORVÁTH SÁNDOR
LUKÁCS JÓZSEF
ANA POP
(contabilitate)

TEHNOREDACTARE:
DAN CRAIOVEANU

EDITORI:

Uniunea Scriitorilor din România
 Fundația Culturală Apostrof
Cont la BRD Cluj:
în lei: SV7853701300
în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

Ministerului Culturii și Cultelor din România
 Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

3400 Cluj-Napoca
Str. Iașilor, nr. 14
Tel., fax: 064/432.444
e-mail: apostrof@pcnet.ro

• Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne, editată de RODIPET S.A., la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM cu nr. 45630/22.05.1996

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

Tiparul executat la
Centrul de Presă Reformă

Unica responsabilitate a revistei *Apostrof* este de a găzdui opiniile, oricît de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține, în exclusivitate, autorului.

Apostrof

Adresa redacției: 3400, Cluj-Napoca, str. Iașilor, nr.14, tel. 0264 432.444.

APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE LUNAR

LEAFLET

Sanda Cordos, O altă lume

Gabriela Melinescu, Jurnal suedez

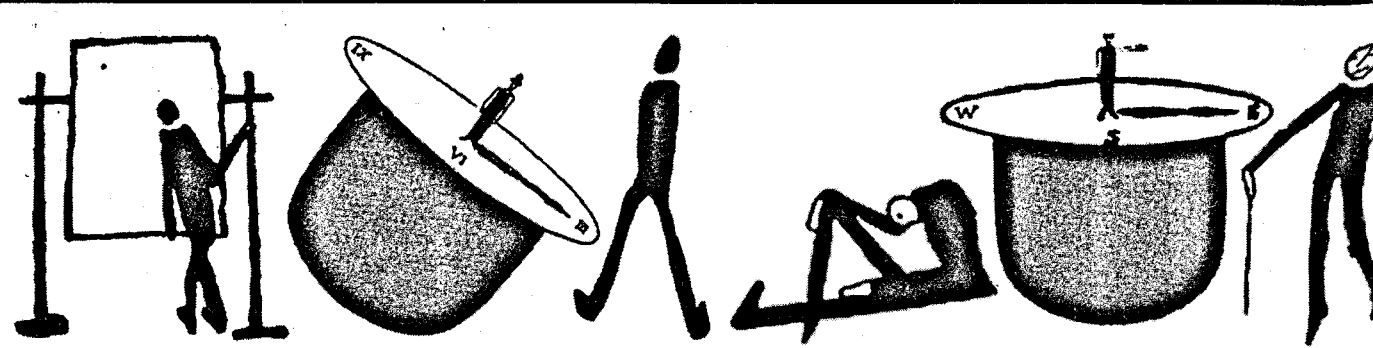
Poeme de

Ioth Eva, Cezar Baltag, Stefan Bolea, Grigore Scarlat, Dumitru Cerna

Ion Vlad despre Mircea Muthu

Cronici și comentarii de

Irina Petras, Stefan Borbely, Nicolae Turcan, Demeny Peter, George State

Revistă editată cu sprijinul financiar al MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR, PRIMĂRIEI ȘI CONSILIULUI LOCAL CLUJ-NAPOCA